

:UDK: 340.13-054.6 (497.5) (091) (094)

Izvorni znanstveni članak

Primljen 20. rujna 2005.

Prihvaćen 3. studenoga 2005.

Dr. sc. Željko Radić,
viši asistent Pravnog fakulteta u Splitu i
Ivica Ratković,
apsolvent Pravnog fakulteta u Splitu

POLOŽAJ STRANACA U SPLITSKOM STATUTARNOM PRAVU

Sažetak

Srednjovjekovni grad ne može se ni zamisliti bez gospodarskog, intelektualnog i demografskog doprinosa stranaca. Njihova nazočnost i u srednjovjekovnom Splitu bila je vrlo zapažena, što se vidi i iz Splitskog statuta koji ih prati s velikom pozornošću. Kroz pravni položaj stranaca prelamaju se glavne značajke komunalnog života, sumnjičavost i zatvorenost na jednoj strani, a na drugoj uklanjanje pregrada radi stvaranja povoljnijeg poslovnog ozračja. Prva se konkretizira u nizu ograničenja prava stranaca, a druga u brojnim pravnim pogodnostima koje proizlaze iz njihova položaja. Pravni položaj stranaca raščlanjen je sa stajališta političkih prava te grana postupnog, građanskog i kaznenog prava i često uspoređen s odgovarajućim rješenjima drugih komunalnih pravnih sustava.

Ključne riječi: *komuna (commune), stranac (forensis, extraneus), stanovnik (habitor), građanin (civis), prebivalište (domicilium)*

1. UVOD

Binomij (domaći) građanin - stranac star je koliko i samo ljudsko društvo, iako su određenja tih dvaju pojmova povijesno vrlo promjenjiva.¹ U civilizaciji srednjovjekovnih komuna strancem se općenito smatrao svatko tko nije pripadao lokalnoj komunalnoj zajednici.² Takvom je shvaćanju pogodovao vladajući politički partikularizam,³ odnosno relativna samodovoljnost komunā, kao i nedostatak nekog djelotvornog integrativnog čimbenika kakvim će se poslije pokazati

¹ Kim, str. 75. i d. Fasoli, str. 3-5.

² Cvitanić (1986), str. 594. Besta (1931), str. 38.

³ Cvitanić (1986), str. 593.

nacionalna svijest. Istini za volju, kršćanska je misao naučavala bratstvo i pripadnost svih kršćana jednoj sveopćoj zajednici (*respublica Christiana*), no autonomne komune u praksi nisu previše marile za takve poruke. Čak su se i gradovi iz najbližeg susjedstva jedan prema drugomu odnosili kao prema pravom inozemstvu, pa je ponekad bilo dovoljno iskoračiti izvan zidova rodnoga grada da bi se čovjek osjećao strancem ili da bi ga drugi takvim smatrali.⁴ Štoviše, nerijetko se prema najbližim susjedima postupalo i s više sitničavosti nego prema pridošlicama iz daljih krajeva. Dovoljno je podsjetiti na odnose Trogirana i Splitskana koji se nisu žicali ni zaratiti se jedni s drugima,⁵ a sličnih primjera o napetim odnosima (o)bližnjih komuna na jadranskoj obali bilo je napretek.⁶

Usprkos tome, stranci su imali značajnog udjela u pučanstvu srednjovjekovnih gradova. S procvatom urbanizma, koji je uzeo maha već u XI. stoljeću, i pokretljivost ljudi dobila je nov i snažan zamah.⁷ Svojom slobodarskom klimom i udobnijim načinom života, a pogotovo nadmoćnom ekonomikom koja je poduzetnima otvarala mogućnosti, gradovi su privlačili došljake sa svih strana, ali su i sami ovisili o njihovu materijalnom, intelektualnom i demografskom doprinosu.⁸ Stranci su imali zapaženu ulogu i u životu i razvoju dalmatinskih gradova, o čemu svjedoči činjenica da im njihovi statuti posvećuju znatnu pozornost i da se iscrpno bave njihovim pravnim položajem.⁹ *Splitski statut* iz 1312. jedan je od dalmatinskih komunalnih statuta koji o toj kategoriji ljudi donosi relativno najpotpuniju regulativu.¹⁰

2. NAZIV I POJAM STRANCA

Srednjovjekovna vrela rabe raznovrsno nazivlje za strance, odnosno tuđince (npr. *forenses*, *foretanei*, *extranei*, *extrinseci*, *alienigenae*, *advenae*, *peregrini* itd.).¹¹ U latinštini naših komunalnih statuta ta se kategorija ljudi u pravilu označava kao *forenses* (jedn. *forensis*),¹² a kadšto i kao *extranei* (*extraneus*).¹³

⁴ Ascheri (1986), str. 179.

⁵ Usp. Novak, str. 151-173., 299-307. i sl.

⁶ Tako su nam, primjerice, tršćanski statuti ostavili svjedočanstvo o zategnutim odnosima grada Trsta s obližnjim Miljem (tal. Muggia), pa i o pravnim ograničenjima koja su bila uperena isključivo protiv žitelja toga mjesta. Podrobnije De Toto, str. 13. Calacione (1965), str. 31-32.

⁷ Lopez, str. 162. Mumford, str. 264.

⁸ Ascheri (1987), str. 179. i d.

⁹ Raukar (1981), str. 141.

¹⁰ Usp. Birin (2002), str. 88.

¹¹ Usp. Ascheri (1987), str. 181-185. Birin (2002), str. 64.-67.

¹² Taj je termin toliko uobičajen i čest, da je bespredmetno uopće i navoditi primjere njegove upotrebe.

¹³ Usp. npr. *Šibenski statut*, knj. II, gl. 82; *Trogirski statut*, knj. II, gl. 10. i sl.

Upravo se tim terminima (i u takvom omjeru) služi i *Splitski statut*.¹⁴ Kako se izrazi *forensis* i *extraneus* često pojavljuju jedan uz drugi, treba se zapitati postoji li distinkcija u pogledu njihova značenja. U svom prikazu korčulanskog statutar-nog uređenja, ruski pravni povjesnici V. Pašuto i I. V. Štal iznijeli su hipotezu po kojoj bi se izrazi *forensis* i *extraneus* (koji prevladavaju i u korčulanskom pravu) semantički razlikovali tako što bi prvi označavao pridošlicu s konkretnim gospo-darskim ili političkim ciljem, a drugi svakog došljaka odnekud izvana (*extra*).¹⁵ Antun Cvitanić je upozorio na neprikladnost upotrebe nedovoljno precizne sta-tutarne terminologije za sociolingvističke izvode, a samim time i na neodrživost takve postavke.¹⁶ Ostali nazivi za strance znatno su rjeđi. Tako se primjerice u *Dubrovačkom* i *Kotorskom statutu* javlja(ju) i izraz(i) *foresterius*, odnosno *fora-sterius*,¹⁷ dok su u vrelima sastavljenim na talijanskom jeziku udomaćeni oblici *forestiero*, *forestier*¹⁸ ili *furistiero*.¹⁹ *Kotorski statut* rabi i sintagmu *homo de fo-ris*,²⁰ dok *Zadarski* poznaje čitavu paletu naziva (*forinsecus*²¹ ili *persona forin-seca*,²² *advena*,²³ *alienigena*²⁴ te *hospes*²⁵), premda i u tom kodeksu prevladava upravo termin *forensis*.

Izgleda da u pravnim sustavima dalmatinskih gradova možemo razlikovati dva shvaćanja pojma stranca. Pod strancem se u širem smislu podrazumijevao

¹⁴ Termin *extraneus* korišten je tek dvaput (knj. III, gl. 114. i knj. IV, gl. 74), dočim se riječ *forensis* javlja više desetaka puta.

¹⁵ Cit. prema Cvitanić (1986), str. 595.

¹⁶ *Isto*, str. 595. Njegovi se argumenti mogu potkrijepiti i s nekoliko primjera iz drugih sredina. Tako u *Šibenskom statutu* (knj. II, gl. 82) stoji da nijedan stranac ne smije biti u nekom vijeću toga grada ukoliko prethodno nije primljen, odnosno potvrđen za šibenskog građanina (*nullus forensis, seu extraneus ... possit aut ualeat esse ... in consilio aliquo Ciuitatis Sibenici, nisi prius fuerit effectus, et approbatus pro ciue*), dok se na drugom mjestu pojašnjava kako se Mlečani u Šibeniku ne smiju smatrati strancima (knj. III, gl. 24: *exceptis Venetis qui forenses, seu extranei non debeant computari*). *Trogirski statut* pak u poglavlju naslovljenom *De poena offendentis extraneum* (O kazni za onoga koji povrijedi stranca) naizmjenično rabi oba naziva na način koji ne dopušta sumnju u istovjetnost njihova značenja (knj. II, gl. 10: *Volumus, quod quicumque civis manus miserit sine efusione sanguinis in aliquem forensem, solvat bannum ..., salvo quod si civis substituisse in aliquo loco iniuriam ab extraneo*). Formulacijom *forensis, seu extraneus* više se puta poslužio i redaktor *Paškog statuta* (npr. knj. IV, gl. 31., 32. i sl.).

¹⁷ *Dubrovački statut*, knj. III, gl. 17, knj. VI, gl. 66. i sl. *Kotorski statut*, gl. 74, 196. i sl.

¹⁸ Npr. *Lastovski statut*, gl. 25, 49, 50. i sl. *Budvanski statut*, gl. 61, 65. i sl.

¹⁹ *Mljetski statut*, gl. 23.

²⁰ *Kotorski statut*, gl. 225.

²¹ *Zadarski statut*, knj. II, gl. 19. Usp. i *Šibenski statut*, knj. II, gl. 68. ili knj. IV, gl. 47.

²² *Zadarski statut*, knj. II, gl. 59.

²³ *Isto*, knj. V, gl. 35.

²⁴ *Isto*, knj. II, gl. 52.

²⁵ *Isto*, knj. III, gl. 17.

svatko tko s određenim gradom ili barem pripadajućim okruženjem (tzv. distriktom) nije bio povezan dvostrukom vezom rođenja i domicila.²⁶ Doduše, takvo integralno određenje izrijekom podržavaju tek rijetki gradski statuti. Nalazimo ga tako i u odredbi *Splitskog statuta* koja gradskog načelnika obvezuje da se već na početku svoje uprave kod crkvenih vlasti zauzme za to da se povlastice splitske crkve ne dodjeljuju strancima, već samo onim svećenicima koji su splitski građani i stalni stanovnici te koji su u rečenom gradu rođeni (*ciues et habitatores perpetui et oriundi de dicta ciuitate*).²⁷ Većina statuta težište obično stavlja na jedan od spomenutih elemenata. *Zadarski* i *Šibenski statut* primjerice naglašavaju element podrijetla, pa strancem nazivaju svakoga tko nije rođen u samom gradu (*forensis, seu non oriundus de civitate Iadrae / Sibenici*), odnosno njegovu distriktu (tako samo Šibenski).²⁸ Nasuprot tome, *Brački* i *Korčulanski statut* u svojim reformacijama iz kasnijeg doba naglašavaju činjenicu stalne nastanjenosti u savezu s posjedovanjem nepokretnih dobara. Prema prvome, strancima ne treba smatrati osobe koje stanuju na Braču te (na tom otoku) imaju očinskih i majčinskih dobara, a po drugome stanovnike otoka Korčule koji ondje posjeduju bilo kakve nekretnine.²⁹

U terminologiji srednjovjekovnog statutarnog prava riječ *stranac* (*forensis / extraneus*) kao tehnički termin obično se i primjenjivala u užem značenju osobe bez stalnog prebivališta (domicila) u mjestu svoga trenutačnog boravišta.³⁰ Stalno naseljeni tuđinac razlikovao se od efemernog posjetitelja, tj. stranca u užem smislu, ne samo po nazivu (*habitor*; tj. stanovnik) nego i po bitno drugačijem pravnom položaju. *Habitor* je naime imao većinu prava i dužnosti kao i punopravni građani, tzv. *cives* (u Splitu već nakon 6 mjeseci),³¹ iako su mu za potpunu izjednačenost s njima nedostajala politička prava.³² Usto, u pravnim sustavima srednjovjekovnih gradova stalno naseljeni stranac mogao je zatražiti i dobiti puno pravo građanstva.³³ Drugim riječima, položaj stanovnika / *habitora* bio je prijelazni stupanj prema stjecanju građanstva. To je bilo opće načelo demografske politike srednjovjekovnih dalmatinskih gradova, koje je vodilo dvostrukom cilju, obnavljanju i povećanja

²⁶ Raukar (1976.), str. 141. Beuc, str. 577. Cvitanić (1986.), str. 594. Kolanović, str. 38.

²⁷ *Splitski statut*, knj. I, gl. 12. Slična se definicija može sresti i u gl. 244. odredbi *Budvanskog statuta* kojom se strancima koji nisu stanovnici toga grada niti su u njemu rođeni (*li nostri habitanti et nativi*), ne priznaje status ovlaštenika tzv. rođačkog prava otkupa.

²⁸ *Zadarski statut*, knj. V, gl. 35. *Šibenski statut*, knj. II, str. 80.

²⁹ *Brački statut*, Ref. knj. I, gl. 44. *Korčulanski statut*, Ref. gl. 162.

³⁰ Usp. Alberti, str. 33. Calacione (1965), str. 29.-30.

³¹ *Splitski statut*, *Novi statut*, gl. 8.

³² Usp. Birin (2002), str. 80. Besta (1931), str. 38.

³³ Besta (1931), str. 38. Alberti, str. 33. Raukar (1976), str. 142. i d.

nju stanovništva te jačanju gradske ekonomske osnove.³⁴ Zbog svega toga gradovi nisu samo spremno izlazili u susret zahtjevima doseljenih stranaca za dodjelom građanstva, nego su ih i sami poticali na to različitim pogodnostima.³⁵

3. STJECANJE GRAĐANSTVA PRIROĐENJEM

Splitski statut pozabavio se pitanjem dodjele građanstva (*citadantia, citadinia, cittadinantia*) strancima na rijetko seriozan način.³⁶ Vođenje postupka i donošenje odluke o tome hoće li neki došljak biti prihvaćen za punopravnog građanina Splita, prepušteno je Velikom vijeću,³⁷ a pomagao mu je posebni izvjestitelj (tzv. sindik) kojega je na načelnikov prijedlog imenovalo Vijeće.³⁸ Postupak primanja pokretao se jedino na zahtjev kandidata koji se i osobno morao predstaviti vijećnicima kako bi oni i na temelju vlastitog opažanja njegove osobe ocijenili utemeljenost njegova zahtjeva (*si aliquis forensis uenerit ad habitandum in ciuitatem Spalati et uoluerit effici ciuis Spalatinus ... debeat offerre petitionem suam in generali consilio dictae ciuitatis et debeat personaliter uenire in ipso consilio ad hoc, ut quilibet consiliarius possit ipsum uidere, si est recipiendus in ciuem ... nec ne*). Ukoliko se vijeće izjasnilo u prilog kandidata, za što je dostajala obična većina glasova, on je morao prisegnuti da će se pokoravati nalogima komunalne vlasti, da će osobno i imovinski doprinositi kolektivnim probitcima te da će i nadalje stalno i neprekidno stanovati u Splitu.³⁹ O svakoj pojedinačnoj dodjeli splitskog građanstva morala se ispostaviti javna

³⁴ Tako Raukar (1976), str. 142.

³⁵ Tako se prema zadarskim statutarnim reformacijama (gl. 42) stranac koji bi se s obitelji naselio u gradu oslobađao uobičajenih građanskih tereta za čitavih pet godina, a u slučaju posjedovanja vlastite kuće i dvostruko dulje. Upravo na toj odredbi Raukar (1976, str. 143) i zasniva svoju tvrdnju o najvećoj otvorenosti zadarske komune strancima i spremnosti na njihovu integraciju u komunalnu sferu. *Kotorski statut* (gl. 225) pak za stranca koji dođe stanovati u Kotor te obeća biti Kotoraninom (*homo de foris ... uenerit ad habitandum in ciuitatem Cathari, et promiserit. esse Catharinus*) predviđa dvogodišnje oslobađanje od javnih dužnosti pod uvjetom da se ubilježi kod notara (*faciat se scribi à Notario, et ab illi die in antea sit liber à data et à custodia ciuitatis usque ad annos duos*). Ukoliko taj uvjet ne bi ispunio, podvrgavao bi se javnim teretima kao i svi ostali Kotorani (*si autem se scribi non fecerit, faciata angariam, ut ceteri homines de Catharo*). Usp. i Birin, str. 85. Korčulanska komuna mogla je (i domaćim građanima) i strancima u trajno vlasništvo prepustiti zapuštena kućišta, pod uvjetom da ih privedu svrsi (*Korčulanski statut, Ref. gl. 4*). U Trstu komunalna je vlast štoviše kandidatu morala osigurati zemljište za izgradnju kuće u četvrti Prelasser, a u tu svrhu mogla se služiti i eksproprijacijom dotadašnjih vlasnika. Usp. Calacione (1965), str. 30.

³⁶ Tom je pitanju naime posvećeno pet razmjerno opsežnih poglavlja u njegovoj šestoj knjizi, dok ostali statuti u najboljem slučaju tome pitanju posvećuju jednu ili dvije odredbe. Neki se pak, poput *Trogirskoga*, o njemu i ne izjašnjavaju. Usp. i Raukar (1976), 142.

³⁷ *Splitski statut*, knj. VI, gl. 1.

³⁸ *Isto*, knj. VI, gl. 2.

³⁹ *Isto*, Knj. VI, gl.1.

isprava,⁴⁰ a vodio se i poseban registar prirodnih građana, uz naznaku imovinskih dobara koja im je komuna eventualno dala na uživanje, ali bez prava na raspolaganje (*ut ipsa bona non possint alienari per illos novos ciues, quibus data fuerint in praeiudicium communis Spalati*).⁴¹

U *Zlatnoj knjizi grada Splita*, vrijednom diplomatskom kodeksu iz razdoblja mletačkog vrhovništva,⁴² postupak dodjele splitskog građanstva stalno doseljenim strancima osvijetljen je brojnim primjerima⁴³ koji nam pokazuju da se u praksi stvarno i pazilo na ispunjenje potrepština propisanih *Statutom* iz 1312. godine. Uz jedan izuzetak,⁴⁴ koji zapravo samo potvrđuje pravilo, svi su kandidati podnijeli molbu Vijeću pošto su već bili stalni stanovnici grada Splita. *Zlatna knjiga* više puta spominje popise naturaliziranih građana, a dvaput iz njih donosi i nepotpune izvratke. Tu se uz poneke gore imenovane pojavljuju i druge osobe kao što su Ambroz iz Bergama s neimenovanom braćom (primljeni 1493),⁴⁵ njihov zemljak Anton Benediktov (1549) te ser Ventura Uberti (1574.⁴⁶ ili možda 1579⁴⁷).

Trajno stanovanje bilo je polazištem za stjecanje građanstva i u drugim komunalnim pravnim sustavima, iako je u njegovoj razradi bilo i većih ili manjih razlika.⁴⁸ Tako se u zadarskom i šibenskom statutarnom pravu od kandidata tražilo da sa sobom dovede i obitelj ili barem ženu.⁴⁹ Za razliku od statutarnih prava talijanskih gradova koji često propisuju minimalnu duljinu trajanja preliminarnog domicila za stranca koji pretendira na stjecanje građanstva, naši statuti za to obično ne postavljaju nikakve rokove. Izuzetak je *Šibenski statut* koji stranca

⁴⁰ *Isto*, knj. VI, gl. 2.

⁴¹ *Isto*, knj. VI, gl. 3.

⁴² *Zlatna knjiga grada Splita*, sv. I, Split, 1996.

⁴³ Tako je 1413. splitskim građaninom postao Franjo Bartola de Cambis, rodnom iz Firence (*Zlatna knjiga*, str. 76-7.); g. 1434. trgovac Jakov iz Terzaga (str. 14.-14.); 1439. Baptista Ivanov iz Gubbija (str. 156, 157); 1440. Demetrije Mosur s Kandije (Krete) i Kristofor iz Nave (158-160); 1444. Pavao Petrović iz Glamoča (190-191); 1446. Baltazar (Baldasar de Columbus) iz Mletaka (202-203); 1447. Ivan iz Sermona (Sermione na jezeru Garda, str. 208-210); 1448. postolar Petar, bez naznake zavičaja (220-221) te g. 1529. Nikola dal Zappello i neki njegov istoimeni rođak (406-409).

⁴⁴ G. 1444. izvanredno je stekao status građanina Splita ugledni vitez Restoje, rizničar bosanskog kralja Stjepana Tomaševića, koji je odražavao srdačne odnose s mletačkog Signorijom. *Isto*, str. 184-187.

⁴⁵ *Zlatna knjiga*, str. 202. i 220.

⁴⁶ *Isto*, str. 202-203.

⁴⁷ *Isto*, str. 220-221.

⁴⁸ Mijušković, str. 89. i d. Raukar, (1976), str. 142. i d. Birin (2002), str. 84. i d. Alberti, str. 33. i d.

⁴⁹ *Zadarski statut*, knj. V, gl. 35. *Šibenski statut*, knj. II, gl. 80. i 81.

ovlašćuje na traženje šibenskoga građanstva istom poslije dvanaestogodišnjega kontinuiranog obitavanja te urednog izvršavanja javnih dužnosti (*factiones, onera*).⁵⁰ No, dok je u Splitu kandidat svoj zahtjev upućivao izravno vijeću koje je o tome meritorno odlučivalo, u Šibeniku i Zadru to je morao činiti uz posredovanje kneza i kurije.

Ipak, velika vijeća kao najviša tijela komunalne vlasti nisu baš uvijek i posvuda aktivno sudjelovala pri uključivanju stranih useljenika u korpus punopravnih građana. Sudeći po jednoj bračkoj statutarnoj reformaciji iz 1446. godine, na Braču je poslije uspostave mletačkog suvereniteta odlučivanje o tom pitanju *via facti* bilo prešlo u ruke (mletačkih) knezova, iako se prije njime uobičajeno bavilo Vijeće.⁵¹ U reformaciji se knezovima zamjera da su svojim i suviše permisivnim stavom doveli do nekontroliranog integriranja imigranata, te se otvoreno iskazuje strah da bi na taj način domicilno pučanstvo moglo izgubiti dio svojih ionako oskudnih zemljišnih resursa. Stoga je na prijedlog općinskog sindika Šimuna Petrova Veliko vijeće donijelo zaključak po kojemu ubuduće jedino ono smije koncedirati pravo građanstva strancima. Za odlučivanje o tome propisana je kvalificirana (dvotrećinska) većina glasova. Sličnu je većinu u gore spomenutoj odredbi predvidio i Šibenski statut, dok se uz onaj *Splitski*, i *Zadarski* zadovoljio običnom većinom glasova.

Na Korčuli se stalno nastanjeni stranac izjednačivao s građaninom i bez formalne potvrde, pod uvjetom da je na tom otoku posjedovao kakvu nepokretnu imovinu.⁵² Uostalom, *Korčulanski statut* i ne propisuje poseban postupak za formalno i svečano proglašenje *habitatora* građaninom.⁵³ Uvjet posjedovanja nepokretne imovine u mjestu stanovanja ostali naši statuti ne postavljaju na izričit način.⁵⁴

4. PRESTANAK GRAĐANSTVA

Splitski statut se posebno pozabavio posljedicama samovoljnog iseljenja, tj. odricanja od građanstva stečenog prirođenjem. Za taj je slučaj zapriječena mje-

⁵⁰ Iz dvosmislene stilizacije *Šibenskog statuta* mogao bi se s pravom steći dojam kao da neprekinuti dvanaestogodišnji domicil sam po sebi rezultira građanstvom. No, takav zaključak ne bi bio u skladu sa tadašnjim shvaćanjima koja su, primjerice, na slikovit način iskazana u *Statutu* tal. grada Cuneo gdje se naglašava kako nitko ne može postati građaninom bez vlastitog zahtjeva i odluke velikog vijeća, pa makar živio u tom gradu ne deset godina (koliko se inače tražilo kod stjecanja građanstva prirođenjem), nego *etiam si mille annos*. Cit. prema Alberti, str. 33. Usp. i Raukar (1976), str. 142. Birin (2002), str. 85.

⁵¹ *Brački statut*, Ref. knj. II, gl. 15.

⁵² *Korčulanski statut*, Ref. 162. Usp. i Foretić, str. 303.

⁵³ Usp. Cvitanić (1986), str. 603.

⁵⁴ No, da se takvo što pretpostavljalo smatra Raukar (1976), str. 142.

ra trajnog progonstva, kumulativno s konfiskacijom dobara i novčanom kaznom od 50 libara u korist komune (*sit perpetuo exbanitus dictae ciuitatis, et omnia bona publicata remaneant in commune Spalati et condemnetur in quinquaginta libris*).⁵⁵ Samim time nastupao je i nepovratni gubitak stečenog građanstva, a upravitelj grada izlagao se kazni od stotinu libara ako bi se drznuo u Velikom vijeću ili na skupštini (čitavog naroda) predložiti da takva osoba ponovno bude prihvaćena u krug splitskih građana (*nunquam postea possit recipi in ciuem Spalati ... nec potestas aut rector dictae ciuitatis praedicta proponere possit ... et quicumque arrenbauerit, quod recipiatur in ciuem, soluat ...*).⁵⁶ Međutim, treba naglasiti da se ni rođeni građanin (*oriundus de ciuitate Spalati uel suo districtu*) nije mogao pravovaljano odreći splitskog građanstva sve dotle dok stanuje na području grada ili gradskog distrikta. Njegovo eventualno odricanje bilo bi bez učinka, a gradska uprava i dalje je od takva građanina mogla legitimno zahtijevati ispunjenje građanskih dužnosti, odnosno snošenje uobičajenih tereta sukladno njegovim mogućnostima (*nihilominus compellatur per potestatem et rectorem et officiales dictae ciuitatis ad faciendum et praestandum ipsi communi onera et obsequia realia et personalia secundum suam possibilitatem sicut alij ciues dictae ciuitatis*).⁵⁷ Prema tome, tek je iseljenjem splitski građanin prestajao biti obveznikom građanskih dužnosti u rodnom gradu, što zapravo znači da je i građanin po rođenju (*oriundus*) preseljenjem na područje neke druge jurisdikcije *via facti* gubio splitsko građanstvo.⁵⁸ Usprkos tome, pravo na trajno napuštanje grada splitskim se građanima nije moglo uskratiti, premda se nije smjelo iskoristiti u ratno vrijeme kada se od građana očekivao dodatni napor, odnosno kada je zajednici bio važan osobni i materijalni doprinos svakoga pojedinca.⁵⁹ Pravo na nesmetano iseljenje iz grada poslije je u povlastici izdanoj u prigodi priznanja mletačke vlasti (1420.) zajamčila i Venecija.⁶⁰

Pod geslom da dobra građana ne pripadaju samo njima već i komuni (*omnia bona civium Tragurij sint attributa communi*), *Trogirski statut* na prvi pogled zauzima još oštrije stajalište po kojemu se građanin, pa ni stanovnik Trogira bez formalnog građanstva, ne oslobađa dužnosti podnošenja javnih tereta u korist trogirске komune niti eventualnim odricanjem od građanstva i/ili podvrgavanjem

⁵⁵ *Splitski statut*, knj. VI, gl. 2.

⁵⁶ *Isto*, knj. VI, gl. 4.

⁵⁷ *Isto*, knj. VI, gl. 5.

⁵⁸ Poput *Splitskoga*, ni statuti ostalih dalmatinskih gradova o tome ne sadrže nikakvih izričitih naznaka, dok se primjerice prema *Tršćanskom statutu* iz 1550. pravo građanstva gasilo pet godina poslije iseljenja, ukoliko građanin nije obnovio domicil u Trstu. Usp. Calacione (1965), str. 25-26.

⁵⁹ *Splitski statut*, knj. IV, gl. 74.

⁶⁰ Usp. *Zlatna knjiga*, str. 84-85.

vlasti koje tuđinske osobe ili mjesta (*si quis deiactaverit se a zitadancia civitatis Tragurij, vel se dederit sub dominio alicuius personae vel loci*).⁶¹ No, dok je propisana (ali ipak pobliže neodređena) civilna i kaznena odgovornost takve osobe u osnovi provediva barem s obzirom na njezinu eventualno zatečenu imovinu, teško je zamisliti da bi komuna mogla natjerati na uredno ispunjavanje periodičkih javnih dužnosti u Trogiru i vlastite emigrante pod tuđinskom jurisdikcijom. Zato tu prijetnju treba uzeti više u deklarativnom smislu.⁶² I u Kotoru je činjenica trajnog stanovanja (potkrijepljena odgovarajućim obećanjem ili možda prisegom) bila preduvjetom stjecanja prava građanstva,⁶³ ali i njegova kasnijeg trajanja. *Kotorski* se *statut* naime pozabavio i samovoljnim odustajanjem prirođenog građanina od stalnog stanovanja u tom gradu, određujući da ga ubuduće nitko ne smije primiti pod prijetnjom kazne od 50 perpera.⁶⁴

Razumije se da je i osuda na trajno progonstvo *eo ipso* rezultirala utrućem građanstva.⁶⁵ Prema *Splitskom statutu* osuđeni prognanik, s kojim je pravno izjednačen i nedostupni bjegunac, smio je u gradu nesmetano boraviti još jedino u prigodi sedmodnevnih svečanosti povezanih s blagdanom gradskog zaštitnika sv. Duje, ali su i od te povlastice bili isključeni osuđenici zbog nekog teškog zločina (poput krvnog delikta, krađe, pljačke, preljuba ili prijevare).⁶⁶

Možemo rezimirati da su u srednjovjekovnom Splitu, kao i u svim drugim komunalnim zajednicama, stalna naseljenost i izvršavanje javnih tereta bile nužne pretpostavke ne samo stjecanja građanstva prirođenjem, nego i opstojnosti građanskoga statusa.

5. EKSKURS O MLETAČKOM GRAĐANSTVU

Mogućnost postojanja hijerarhije među komunama, tj. podčinjavanja komuna jednih drugima, problemu građanstva daje i dodatnu dimenziju.⁶⁷ Pojavljuju

⁶¹ *Trogirski statut*, knj. II, gl. 86.

⁶² To nam posredno potvrđuje i statutarna odredba (knj. II, gl. 98) kojom se (bivšem) građaninu koji se odrekao građanstva i stanovanja u Trogiru (*qui refutaverit zitadanciam et habitacionem*), te izvršavanja građanskih dužnosti (*et faciones*), zabranjuje prodaja vlastitog mošta ili vina na trogirskom tržištu. Kršenje te zabrane sankcionirano je isključivo kaznenim mjerama (zapljenom robe te novčanom kaznom od 50 libara), a ne i prisilnim izvršenjem zanemarenih građanskih dužnosti koje zacijelo ne bi izostalo da se i dalje ozbiljno računalo na građanski doprinos takve osobe.

⁶³ *Kotorski statut*, gl. 225. Usp. i bilj. 33. u ovom radu.

⁶⁴ *Kotorski statut*, gl. 266.

⁶⁵ Ascheri (1987), str. 186.

⁶⁶ *Splitski statut*, knj. I, gl. 1.

⁶⁷ Ascheri (1987), str. 184.

se, naime, dvije razine građanstva, jedno dominantne komune⁶⁸ i drugo one podređene, pa se neizbježno postavlja pitanje njihova međusobnog odnosa.⁶⁹ Takav problem nametnuo se, primjerice, u odnosima Dubrovnika s otocima Lastovom i Mljetom, Zadra s Pagom i sl., o čemu ovdje ne možemo detaljnije razglabati. No, u sličnoj su se situaciji našle praktično sve naše primorske općine koje su početkom XV. stoljeća došle pod vlast Mletaka, a među njima i Split. U skladu s uobičajenom praksom, Splićanima su u prigodi priznanja mletačkog vrhovništva na njihovo traženje zajamčene određene povlastice.⁷⁰ Osvrćući se na zahtjev da se splitskim plemićima prizna puno mletačko građanstvo, tj. da se s njima i u gradu Veneciji i izvan njega postupa kao s građanima Venecije (*quod quilibet nobilis Spalati tractetur et tractari debeat tam in ciuitate Venetiarum, quam extra tamquam ciuis Venetiarum*), dužd Toma Mocenigo u svojoj dukali od 9. srpnja 1420. odgovara da i za njih (tj. Splićane) ima vrijediti isto što i za Zadrane i Šibenčane (*respondemus, quod fiet uobis, sicut factum est illis de Jadra et de Sibenico*). Sravnimo li tu formulaciju s tekstem povlastica drugih dvaju gradova,⁷¹ zapaziti ćemo da je Splićanima u jednom pogledu priznato manje, a u drugome i više od onoga što su tražili. Nije im, naime, potvrđeno traženo puno mletačko građanstvo (*de intus et de extra*), već samo ograničeno građanstvo *de intus*.⁷² S druge strane, takvo je ograničeno građansko pravo bez sumnje teoretski priznato i drugim splitskim građanima a ne samo plemićima, kao što proizlazi iz stilizacije zadarske (*svi plemići, građani i vjerni naši Zadrani*), odnosno šibenske povlastice (*svaki građanin grada Šibenika*). Ipak, splitski su plemići sebe smatrali jedinim ovlaštenicima mletačkog građanstva *de intus*, kao što pokazuje jedna isprava iz *Zlatne*

⁶⁸ Često puta potpuno suverene, kao npr. Venecija, Dubrovnik itd. U fenomenu gradova-država u srednjem vijeku usp. Margetić, (1995), str. 248.

⁶⁹ Ascheri (1987), str. 186.

⁷⁰ Cjeloviti tekst povlastice naveden je u dodatku *Splitskog statuta, Additamenta*, I. (=Zlatna knjiga, str. 82.-91). Slične su koncesije prigodom proširenja mletačke vlasti na kopneno zaleđe (Terraferma) dobile i Vicenza (1404), Verona (1405), Padova (1406) te gradovi u Furlaniji (1420). Usp. Praga, str. 146. Cacciavillani, str. 37-41.

⁷¹ Skraćeni tekst zadarske povlastice glasi: *Michael Steno dei gratia dux Venetiarum etc. Universis et singulis etc. Presens privilegium inspecturis etc. volumus esse notum quod universos nobiles, cives et fideles nostros Jadrenses in Venetos et cives nostros de intus recepimus etc. Datum in nostro ducali palatio anno 1409. mensis septembris die 5*. Cit. prema Praga, str. 146. U šibenskoj povlastici od 12. srpnja 1412. pak stoji: *Nos Michael Steno, dux Venetiarum ... capitulum XVIII. Item, quod quilibet cives de civitate Sibenici sit et esse debeat de cetero ac tractetur pro cive Venetiarum. – Ad hoc decimum octavum capitulum respondetur, quod placet nobis, et sint cives nostri de intus*. Šibenski diplomatarij, str. 200.

⁷² Građanin *de intus* stjecao je samo ograničenu mogućnost obnašanja određenih službi ili obavljanja nekih profesija u gradu (Veneciji), dok je jedino građanstvo *de intus et de extra* podrazumijevalo ekvaparaciju s originarnim mletačkim građanima. Detaljnije Besta (1901), str. 65.

knjige, datirana 1562.⁷³ Iz nje razabiremo kako mletački upravni uredi u praksi sa Splićanima nisu uvijek postupali kao s građanima *de intus*, pa su se splitski plemići u Mlecima potužili Vijeću desetorice. Ono je nakon pomnog ispitivanja zaključilo kako su njihove pritužbe opravdane te naložilo mjerodavnim magistraturama da i usprkos suprotnoj praksi (*nonostante introductione in contrario*) poštuju navedenu povlasticu splitskih plemića (*osservar alli predetti nobili Spalatini il predetto suo privilegio*). Ne smije nas zavarati činjenica da i Vijeće desetorice rečenu povlasticu ograničava jedino na splitske plemiće, budući da se ono u cijeloj stvari zacijelo samo držalo gesla *ne ultra petitum*. Iz istog dokumenta vidimo da su se i Šibenčani prije bili susreli sa sličnim poteškoćama te da su ih i oni na sličan način prebrodili.

S druge strane, ispada da ni mletački građani nisu automatizmom smatrani građanima podložnih komuna, jer bi inače njihovo svečano primanje u građanstvo tih komuna bilo izlišno.⁷⁴ Izgleda da su u toj materiji komune postupale po vlastitoj rasudbi. Neke su, možda i iz oportunitizma, izjednačivale Mlečane s vlastitim građanima,⁷⁵ dok su druge prema njima postupale po načelu uzajamnosti.⁷⁶

6. "IDEAL" UZAJAMNOSTI

Upravo je načelo uzajamnosti u brojnim dalmatinskim statutima označeno kao generalna smjernica u postupanju sa strancima.⁷⁷ No, ono nije uvedeno tek statutarnim putem, nego su gradovi i prije recipročno postupanje u međusobnim odnosima stipulirali bilateralnim ili multilateralnim ugovorima.⁷⁸ Takvim ugovorima često su pribjegavale i dalmatinske gradske komune.⁷⁹ Nerijetko se na njih pozivaju i njihovi komunalni statuti, pa se primjerice u *Zadarskom, Šibenskom* ili *Korčulanskom statutu* izrijekom ističe da pravila u uzajamnom postupanju sa

⁷³ *Zlatna knjiga*, str. 468-471.

⁷⁴ S jednim takvim slučajem iz splitske prakse već smo se gore imali prilike upoznati. Usp. bilj. 43.

⁷⁵ Usp. npr. *Šibenski statut*, knj. III, gl. 2. *Zadarski statut*, knj. II, gl. 39. knj. III, gl. 30.

⁷⁶ Tako npr. *Kotorski statut*, gl. 381. *Korčulanski statut*, Ref. gl. 192. Za ovaj posljednji usp. i Cvitanić (1986), str. 601.

⁷⁷ *Zadarski statut*, knj. II, gl. 8. *Šibenski statut*, knj. II, gl. 8. *Trogirski statut*, knj. I, gl. 21. *Hvarski statut*, knj. II, gl. 45. *Brački statut*, knj. II, gl. 9. *Korčulanski statut*, gl. 14. stare i 62. nove red. *Kotorski statut*, gl. 381.

⁷⁸ Talijanski autori upravo postojanjem guste mreže interkomunalnih sporazuma objašnjavaju, kako se tvrdi, činjenicu izostanka ili barem kasnije pojave općenitih pravila o reciprocitetu u statutarnim pravima talijanskih gradova. Posebno je znakovit primjer Venecije koja je navodno takve ugovore bila zaključila s većinom talijanskih gradskih komuna. Podrobnije Ascheri, str. 181-184.

⁷⁹ Birin (2002), str. 68. i d.

strancima ne derogiraju ugovore sklopljene s drugim gradovima ili mjestima,⁸⁰ što drugim riječima znači da spomenuti ugovori imaju prednost pred generalnim statutarnim odredbama o uzajamnosti.⁸¹ I sam je grad Split na sličnim ugovornim osnovama uredio svoje odnose s većim brojem drugih gradova.⁸² Možda baš zbog toga *Splitski statut* u svom osnovnom tekstu i nije sadržavao opću odredbu o uzajamnosti, nego mu je ona dodana malo poslije.⁸³

Još stariji temelj za uređenje uzajamnih odnosa bili su običaji. Signifikantan je primjer grada Dubrovnika čiji se *Statut* u nizu odredaba poziva na *antiquae consuetudines* po kojima Dubrovčani rješavaju svoje sporove s podanicima inozemnih jurisdikcija (ostalih dalmatinskih gradova te susjednih slavenskih zemalja Bosne, Raše, Huma i Zete).⁸⁴

Splitski statutarni propisi lijepo nam ilustriraju primjenu načela uzajamnosti u fiskalnim stvarima. Na tom području zapravo i prije donošenja gore spomenute generalne odredbe vrijedilo je pravilo po kojemu se od stranaca imaju naplaćivati onolike carine kolike se obično naplaćuju od Splićana u mjestu njihova domicila.⁸⁵ Već se iz statutarnih odredaba može doznati kako brodovi iz Ankone i Senja u Splitu nisu plaćali lučku pristojbu (arboratik), pošto su i Splićani u dotičnim gradovima bili oslobođeni njezina plaćanja.⁸⁶ Na drugom je mjestu ostavljena mogućnost da se za trogirke trgovce izmijene uvjeti plaćanja carine pri prolasku s blagom kroz splitski distrikt ako bi Trogirani izmijenili uvjete prolaska splitskih trgovaca stokom preko trogirskog područja.⁸⁷ No, već je ista odredba odstupila od načela uzajamnosti te izjednačila strane s domaćim trgovcima glede carine na uvoz / izvoz životinja namijenjenih klanju. Splitski fiskalni propisi ponekad strancima i otvoreno pogoduju, kao npr. kod oslobođanja od plaćanja carine na uvezene a neprodane životinje ili pak odredbom po kojoj osoba iz hrvatskog zaleđa ne plaća daću na uvoz posoljenog svinjskog mesa. Istodobno, Dalmatincima (tj. građanima ostalih dalmatinskih gradova) te Talijanima iz Apulije i Ankonitanske marke takva pogodnost nije priznata.⁸⁸

Načelo uzajamnosti nameće se zapravo kao jedini mogući modus uređivanja odnosa među pravnim zajednicama iznad kojih ne stoji neka djelotvorna viša

⁸⁰ *Zadarski statut*, knj. II, gl. 8. *Šibenski statut*, knj. II, gl. 8. Korčulanski statut, gl. 62. nove red.

⁸¹ Usp. Beuc, str. 578.

⁸² Prvi takav ugovor sklopljen je već 1180. s Pisom, potom s Piranom (1192), Firmom (koncem XII. st.) itd. Podrobnije Novak (1978), str. 116. i dalje.

⁸³ *Splitski statut*, *Novi statut*, gl. 17.

⁸⁴ *Isto*, knj. III, gl. 49-57.

⁸⁵ *Isto*, knj. VI, gl. 8.

⁸⁶ *Isto*, Ref. gl. 76.

⁸⁷ *Isto*, gl. 22.

⁸⁸ *Isto*.

vlast koja bi u isto vrijeme mogla i htjela na autoritativan način razrješavati njihove razmirice.⁸⁹ Međutim, načelo uzajamnosti bilo je tek polazište i sigurno je da nije bilo primjenjiv(an)o u svakoj situaciji. Statutarna prava srednjovjekovnih gradova često se iz različitih razloga udaljavaju od “ideala” recipročnog postupanja. U mnogim slučajevima komunalni je interes nalagao da se radi zaštite ekonomske osnove komunalne zajednice strancima ograniči ili onemogući pristup oskudnim materijalnim resursima. No, u isto vrijeme bilo je nužno radi stvaranja povoljnijega poslovnog ozračja, odnosno olakšavanja gospodarske i kulturne razmjene pružiti im i određene garancije, osobito pravo na brzo i nepristrano suđenje. Istoj je svrsi služila i težnja za ograničavanjem represalija do kojih u krajnjoj konzekvenciji može dovesti načelo recipročnog postupanja. Represalije su naime odmazda kojoj na temelju dopuštenja svojih domicilnih vlasti pribjegava građanin koji bi na području druge podsudnosti pretrpio neku povredu svojih prava za koju ne bi dobio odgovarajuću pravnu zadovoljštinu. Represalije nisu bile ograničene na osobu koja je za povredu stvarno i odgovorna, već su mogle biti primijenjene protiv bilo koga tko je podložan jurisdikciji na području koje je povreda nanesena. Institut represalija bio je i u domaćem i u stranom statutarnom pravu široko rasprostranjen.⁹⁰ Uostalom, ni eventualno pomanjkanje izričitih statutarnih propisa o tome nije bilo preprekom njihovoj primjeni u praksi.⁹¹ Međutim, institut represalija postojao je kao običaj i znatno prije samoga statutarnog prava. Štoviše, represalije su u ranije doba znale poprimiti i mnogo bezobzirnije forme negoli u razdoblju procvata statutarnog prava.⁹² Zbog svega toga stječe se dojam da unošenje represalija u komunalne statute nije učinjeno radi njihova opravdanja nego, naprotiv, ograničavanja, odnosno ublažavanja. Statuti naime dopuštaju mogućnost njihove primjene samo uz vrlo stroge uvjete i proceduralne formalnosti te, što je najvažnije, tek pošto su sve druge mogućnosti iscrpljene.⁹³ No represalije same po sebi ne smatraju se *a priori* nelegitimnim. Stoga se jako pazi i na to da domaći građani svojim nepodopštinama ne daju povoda stranim represalijama.⁹⁴

⁸⁹ Cvitanić (1986), str. 603.

⁹⁰ Usp. Lucić, str. 138. Cvitanić (1965), str. 3-9. Danilović, str. 275-295. Ascheri (1987), str. 183, Alberti, str. 157. Besta (1931), str. 40.

⁹¹ To vrijedi npr. za korčulansko pravo. Usp. Cvitanić (1986) str. 601-603.

⁹² Usp. mjesta cit. u bilj. 90.

⁹³ Usp. *Splitski statut*, knj. VI, gl. 6. i 7. *Trogirski statut*, knj. III, gl. 58. *Zadarski statut*, knj. II, gl. 19.

⁹⁴ *Splitski statut* o tome donosi nekoliko odredaba. Na želju da se izbjegniju represalije protiv komune i njezinih građana *Statut* se i izrijekom poziva u odredbi sadržanoj u poglavlju 48. treće knjige koja štiti stranca od neosnovanih tužbenih zahtjeva (*ut commune et homines civitatis Spalati pro dicto forense non possint sustinere aliquod damnum propter repressalias*). Ukoliko bi se naime pokazalo da je splitski građanin tužio stranca iz objijesti, gradski načelnik u svojstvu glavnog nositelja sudbene funkcije morao ga je primorati da strancu podmiri

U svemu tome ogleda se ambivalentni karakter komunalnog svijeta, podjednako orijentiranoga na dva posve oprečna cilja. S jedne strane svojstvena mu je težnja prema zatvorenosti i sumnjičavosti koja čini samu srž komunalne ideje, a s druge potreba za otvorenošću i ovisnost o materijalnoj i duhovnoj razmjeni s drugim gradovima i zemljama.⁹⁵ Time smo postavili i okvir za prikaz položaja stranaca u splitskom statutarnom pravu.

7. STRANAC I PITANJE POLITIČKIH PRAVA

Politička prava koja se u osnovi svode na mogućnost političke participacije, u srednjovjekovnim komunama bila su pristupačna samo domaćim građanima.⁹⁶ To je lijepo iskazano primjerice u *Šibenskom statutu*.⁹⁷ Izneseni zaključak ne opovrgava ni činjenica da je obnašanje nekih službi, pa i onih najvažnijih, često bilo rezervirano za obrazovane strance. Tako su u zreлом komunalnom razdoblju načelničku dužnost u pravilu obavljali strani potestati. Unatoč tome što su u rukama tih stranaca bile usredotočene glavne upravno-sudske ovlasti, oni su u krajnjoj liniji bili tek plaćeni tehničari koji su samo provodili već zacrtani politički smjer.⁹⁸ K tome, kao strani element bili su predmetom sumnjičavosti i nepovjerenja i kao takvi podvrgnuti nizu statusnih i funkcionalnih ograničenja, o čemu pak među našim komunalnim statutima upravo onaj *Splitski* donosi najpotpunije obavijesti.⁹⁹ U tom pogledu položaj stranih načelnika nije se bitnije razlikovao od položaja drugih stranih činovnika u službi komune, kao što su članovi načelnikove pratnje (tzv. *familia*), bilježnici i sl.

Od pitanja političkog statusa stranaca u komunalnoj službi treba razlikovati pitanje njihova specifičnog građanskog statusa. Budući da su tijekom službe

---

svu štetu i troškove po vlastitoj procjeni. Odredba knj. VI, gl. 13. nalaže Splicićaninu koji bi bezrazložno nanio kakvu štetu strancu i time doveo do represalija protiv nekog drugog građanina Splita, da ovome naknadi svu štetu koju bi na taj način pretrpio. *Trogirski* (knj. II, gl. 10.) i *Skradinski statut* (gl. 48.) nanošenje štete strancu kumulativno s dužnošću obeštećenja sankcioniraju i kaznom u korist komune. *Rapski statut* (knj. IV, gl. 45.) pak za takav slučaj propisuje obeštećenje u dvostrukom iznosu pretrpljene štete. *Dubrovački statut* (knj. VI, gl. 30.) ne spominje naknadu štete, no predviđa oštre kazne za građane koji bi povrijedili strance i obratno. Još je zanimljivija odredba (knj. VI, gl. 13.) po kojoj je dubrovački građanin, koji bi svojim protupravnim činom izvršenim izvan dubrovačkog teritorija, prouzročio štetu kojem strancu i time pružio povod za osvetu nekom Dubrovčaninu, morao poći u zemlju izvršenja prijestupa kako bi odgovarao pred njezinim pravosuđem, ukoliko želi izbjeći dužnost da sam obešteti sugrađanina koji je zbog njegova prijestupa bio žrtvom represalija.

⁹⁵ Raukar (1976), str. 148-149.

⁹⁶ Besta (1931), str. 38. Alberti, str. 34. Birin (2002), str. 80. i 83.

⁹⁷ Usp. mjesto cit. u bilj. 14.

⁹⁸ Leicht (1972), str. 238-239. Pini, str. 84-86. Caravale, str. 477.

⁹⁹ Podrobnije Radić (2005/2), str. 188. i d.

morali bez prekida boraviti u mjestu službovanja i da im je za to vrijeme trebalo omogućiti uživanje određenih prava, njihov se položaj donekle približavao položaju građana (*cives ratione officii*). No, od punopravnih građana, pa i stanovnika (*habitatora*) razlikovali su se već i po tome što im je nedostajala volja (*animus*) trajnog i kontinuiranog stanovanja.¹⁰⁰

8. POSTUPOVNO PRAVO

Kompleksan odnos srednjovjekovnih gradskih općina prema strancima možda se najbolje može sagledati u svjetlu postupovnih propisa gradskih statuta koji nerijetko odstupaju od uobičajenih procesnih načela, jednom nauštrb a drugi put u korist stranaca.

Za razliku od talijanskih komunalnih poredaka, u dalmatinskom statutarnom pravu rijetko je na izričit način iskazano načelo po kojemu stranac smije podnijeti tužbu, tj. pokrenuti postupak tek nakon što ponudi prikladno jamstvo ozbiljnosti svoje tužbe (*cautio iudicio sisti et iudicatum solvi*) kojim se osiguravala mogućnost podmirenja sudbenih troškova i poštovanje presude ukoliko tužitelj-stranac, koji u mjestu suđenja ne bi posjedovao odgovarajućih dobara, ne uspije svojom tužbom.¹⁰¹ Dužnost tužitelja-stranca da dade odgovarajuće jamstvo ako je njegova tužba uperena protiv domaćega građanina, izrijekom su predvidjeli tek *Splitski* i *Brački statut*.¹⁰² No, zato ni u našim statutima ne nedostaje ograničavajućih odredaba drugačijeg sadržaja, osobito takvih koje otežavaju nastupanje domaćih ljudi kao procesnih pomagača stranaca (npr. procesnih prokuratora, tj. odvjetnika¹⁰³ i procesnih jamaca). *Splitski* je *statut* propisao da nijedan građanin ili stanovnik toga grada pod prijetnjom globe od deset libara ne smije zastupati kojeg stranca u sporu protiv splitskoga građanina ili stanovnika Splita. Ako bi općinska kurija nekome i izdala punomoć za takvo zastupstvo, rečeni bi akt već po samom pravu bio ništav. Konačno, dopušta se da interese stranca pred splitskim sudom zastupa jedino službeni komunalni odvjetnik¹⁰⁴ kojemu je u tom slučaju

¹⁰⁰ Ascheri (1986), str. 186.

¹⁰¹ *Isto*, str. 181.

¹⁰² Posve slučajno citirana mjesta u obim statutima imaju istu oznaku: knj. IV, gl. 31.

¹⁰³ Pojam prokuratora širi je od pojma odvjetnika, s obzirom na to da uz zastupanje u postupku (procesni prokurator, tj. odvjetnik) obuhvaća i zastupanje pri sklapanju pravnih poslova, izvršenje oporuka i upravljanje crkvenom imovinom. Usp. Beuc, 557-560. Strohal, 350.

¹⁰⁴ *Splitski statut*, knj. IV, gl. 108: *Quod nullus ciuis uel habitator Spalati suscipiat aliquam procuracionem ab aliquo forense contra aliquem alium ciuem uel habitatorem civitatis Spalati. Et qui contrafecerit in decem libris ... condemnatur ... curia non possit alicui ciui uel habitatori dicere civitatis dare licentiam exercendi dictam procuracionem pro dicto forense et si concederetur ipsa licentia non valeat ... aduocatus tamen ciuis possit esse pro forense aliquis de aduocatis curiae dicti communis.*

dopušteno za nagradu zatražiti najviše dvostruki iznos onoga što bi imao pravo naplatiti od građanina.¹⁰⁵ I drugi naši statuti daju izraza nesklonosti zastupanju stranaca pred domaćim sudovima.¹⁰⁶ Iz svega toga ipak ne treba zaključivati kako se u dalmatinskom pravnim sustavima strancima odricalo pravo na odvjetničku pomoć, iako su parnice stranaca, kao i drugi njihovi poslovi, pomno nadzirane. Motivaciju za to treba tražiti u želji da se predusretnu prijekave na štetu komune i njezinih ljudi te da se ukloni opasnost da parnice stranaca postanu izvorom razdora među građanima.¹⁰⁷ Iz tih razloga stranci obično nisu mogli ni svjedočiti u sporovima između građana.¹⁰⁸

Stranci su mogli biti zapostavljeni i u pitanju procesnog jamstva kojim tuženik potvrđuje spremnost na suradnju sa sudom do okončanja postupka, odnosno

¹⁰⁵ *Isto*, knj. III, gl. 101. Odredba je stilizirana u trećem licu množine: *pro suo salario possint percipere et debeant duplum tantum, quantum perceperint a ciue Spalatino pro dicta aduocatione praestanda*.

¹⁰⁶ Ako se izuzme pitanje odvjetničke nagrade, rješenje slično splitskome usvojeno i u *Trogirskom statutu* (knj. I, gl. 51) koji priječi Trogiranima zastupanje stranaca protiv same komune ili osoba iz grada i pripadajućega distrikta, s tom razlikom što za ogrješenje o tu zabranu ovdje nije određena odgovarajuća kazna.

Od načelne zabrane zastupanja stranaca po domaćim građanima polaze također i *Šibenski* (knj. II, gl. 68) i *Zadarski statut* (knj. II, gl. 39. i 59), rješenja kojih se donekle razlikuju od opisanih, ali i među sobom. Tako *Šibenski statut* ostavlja mogućnost da se bilo koji šibenski građanin, a ne jedino ovlašten komunalni činovnik, prihvati zastupanja stranca na temelju prethodne privole gradskog kneza i njegove kurije. S obzirom na posljedice neovlaštenog zastupanja, *Šibenski je statut* istovjetan sa *Splitskim*. To ne vrijedi i za *Zadarski statut* koji predviđa jedino nevažnost akata proizišlih iz takva zastupstva, dopuštajući ipak građaninu da nastupa kao odvjetnik stranca po uvjetom njegove (tj. strančeve) osobne nazočnosti pred sudom. Isti uvjet za pravovaljanost zastupanja stranaca postavlja i *Korčulanski statut* (gl. 26. st. red. i gl. 29. nove red.), ali i on poput *Splitskog* ili *Trogirskog* tu funkciju pridržava službenom općinskom odvjetniku. *Dubrovački statut* (knj. VI, gl. 63) uskraćuje Dubrovčanima pravo na zastupanje Slavenâ pod prijetnjom globe u visini jednog perpera te ništavosti takvoga protuzakonitog zastupanja. Zanimljivo je da je na isti način bilo zabranjeno i zastupanje Kotorana pred dubrovačkim sudom. Povreda te zabrane, koja po tumačenju samoga *Dubrovačkog statuta* (knj. VIII, gl. 86) predstavlja tek odgovor na sličnu diskriminatornu mjeru kotorskih vlasti protiv dubrovačkih građana, povlačila je znatno višu kaznu (25 perpera).

Budvanski statut (gl. 196) konačno, ne dozvoljava građanima da traže podmirenje dugovanja u ime nekog stranca, a tko bi postupio suprotno, imao je za kaznu zauzeti mjesto prvotnog dužnika.

¹⁰⁷ Na to *expressis verbis* ukazuju npr. *Šibenski* (knj. II, gl. 68: *Bene est, vt altercationes, et litigia eitentur inter ciues*) i *Zadarski statut* (knj. III, gl. 30: *Litigia et altercationes intestinas volentes inter concives nostro modis omnibus evitare*). Usp. i Beuc, 557. i dalje.

¹⁰⁸ Svjedočenje stranaca izrijekom generalno zabranjuju statuti *Šibenika* (knj. II, gl. 1, 2, 24.), *Korčule* (gl. 34. st. red. i gl. 37. nov. red.) ili *Lastova* (gl. 2). *Skradinski statut* (gl. 36) pak ne uvažava svjedočanstvo (Slavena i) bilo kojega stranca u sporovima iz splova sklopljenih u Skradinu, dok *Splitski* (knj. III, gl. 8) u građanskoj parnici odbija svjedočanstvo Hrvatâ protiv kojeg Splićanina. Međutim, možda je takva zabrana i implicite sadržana u zahtjevu nekih statuta, primjerice *Splitskoga* (*Isto*) ili *Trogirskog* (knj. I, gl. 47) da svjedok mora biti na dobru glasu.

na plaćanje iznosa eventualne osude. Tako primjerice *Brački statut* općenito otklanja mogućnost da građani u kaznenom postupku jamče za strance optužene za krađu.¹⁰⁹ Zabrana jamčenja uvedena je i u Trogiru, ali samo za tuženike slavenske, tj. hrvatske provenijencije.¹¹⁰ *Splitski statut* proširuje zabranu jamčenja *ratione personae* na sve strance, odnosno *ratione materiae* na sve sudbene (tj. kaznene i građanske) stvari, dopuštajući ipak da se građanin primi te dužnosti ako bi kod sebe imao barem toliko dobara dotičnog stranca koliko treba za zadovoljenje tužiteljeva zahtjeva, o čemu je morao posvjedočiti pred općinskim notarom. Ta je odredba popraćena i obrazloženjem prema kojemu nije pravedno da neki stranac, protiv kojega je pokrenut građanski ili kazneni postupak, sjedi u zatvoru¹¹¹ samo zato jer što nije uzmogao pronaći pogodne jamce iz kruga domaćih ljudi, makar u Splitu posjedovao dovoljno imovine za zadovoljenje tužbenog zahtjeva.¹¹² Već iz toga razabiremo da je u splitskom pravu zabrana jamčenja za strance imala samo relativan značaj. Uostalom, u nekim se slučajevima od stranaca i izrijeком zahtijevalo imenovanje pogodnih jamaca. Tako primjerice kad neki splitski građanin opravdano sumnja da mu od stranca prijeti kakva opasnost¹¹³ ili kad stranac traži dopuštenje za nošenje oružja.¹¹⁴ No, većina dalmatinskih statuta šutke prelazi preko pitanja (procesnog) jamstva za tužene strance, a neki štoviše takvo jamstvo otvoreno i bezuvjetno dopuštaju.¹¹⁵

U pravnim sustavima srednjovjekovnih gradova vrlo je rasprostranjena zabrana ustupanja strancima ili preuzimanje od njih tužbenih zahtjeva i drugih prava protiv vlastitih sugrađana. U tom smislu i *Splitski statut* pod prijetnjom ništavosti zabranjuje građanima da od stranaca preuzimaju prava ili tužbene zahtjeve (*cessio alicuius iuris, uel actionis*) protiv kojeg sugrađanina jer se, kako ističe,

¹⁰⁹ *Brački statut*, knj. IV, gl. 9.

¹¹⁰ *Trogirski statut*, knj. III, gl. 56.

¹¹¹ Riječ je o zatvoru kao preventivnom procesnom instrumentu koji u prvom redu služi osiguranju nazočnosti tuženika u postupku pred sudom (istražni zatvor), a eventualno i čuvanju već osuđene osobe do izvršenja kondemnacije (izvršni zatvor). Podrobnije o tim pojmovima usp. Radić (2005/1), str. 94-98.

¹¹² *Splitski statut*, knj. III, gl. 82: *quia satis esset iniustum, si aliquis forensis conueniretur inciuitate Spalati ciuilitur uel criminaliter et haberet in bonis suis, de quibus posset satisfacere petenti, si non inuenerit fideiussorem uel defensorem in ciuitate praedicta et oportet eum in carceribus detineri.*

¹¹³ *Splitski statut*, knj. IV, gl. 47.

¹¹⁴ *Isto*, knj. IV, gl. 43.

¹¹⁵ Tako *Korčulanski statut* (Ref. 168) nalaže strancu u čiju je korist donesena prvostupanja presuda da prije napuštanja otoka kao zalog svoga procesnog posluha u prizivnom postupku, dade pogodne jamce ili pak da položi cjelokupni iznos koji mu je osporavanom presudom dosuđen (*et cogatur per regimen creditor ad dandum statim fideiussores idoneos, ad libitum appellantis de stando et parendo iuri in prosecutione et euentu litis ipsius sententiae appellanti; aut ad deponendum immediate quantitatem ipsam receptam paenes camerarium Communis*).

takvo što naprosto ne pristoji (*non est conveniens, quod ciues Spalati contra suos uicinos a forensibus redimant actiones*).¹¹⁶ Statutu je još odioznija ideja ustupanja prava splitskih građana protiv komune ili sugrađana strancima, budući da je uz ništavost takva ustupa kumulativno propisana i kazna *in duplum*, tj. plaćanje dvostruke vrijednosti ustupljenog prava u korist općinske riznice.¹¹⁷ *Zadarski i Šibenski statut* također zabranjuju građanima *kupnju (emere)* prava, odnosno tužbi (*roborem et vigorem, odnosno iura et actiones*)¹¹⁸ što bi ih stranci imali protiv građana, a rješenja tih dvaju statuta međusobno se razlikuju po tome što ovaj drugi uz odricanje valjanosti opisanom aktu za stjecatelja predviđa i novčanu kaznu od deset libara, po čemu mu je posve sličan i *Paški statut*.¹¹⁹

Dok prikazane odredbe strance stavljaju u nepovoljniji položaj u usporedbi s građanima, neke druge osiguravaju im nesumnjive procesne pogodnosti. Nastojanje da se sporovi stranaca rješavaju na ekspeditivan način s obzirom na kratkotrajnost njihova boravka, opće je mjesto u pravnim sustavima srednjovjekovnih gradova.¹²⁰ U našem statutarnom pravu to se nastojanje konkretizira kroz skraćeni sudski postupak, obično povezan s odstupanjem od redovitog sudbenog kalendara. Najcjelovitije se tim pitanjem pozabavio ponovno *Splitski statut* koji je u jednoj odredbi najprije utvrdio da se parnice stranih trgovaca mogu pokrenuti bilo kada, pa i u blagdansko vrijeme koje je inače nepogodno za suđenje, kako bi se ti trgovci žurno i bez odgađanja mogli osloboditi svojih roba.¹²¹ U sljedećoj se odredbi pojašnjava da u navedenim parnicama, kao i svim drugim poslovima koji se iznimno smiju poduzimati u praznične dane, treba primijeniti skraćeni postupak, tj. bez svečane tužbe i odgovora na nju, kao i drugih uobičajenih procesnih formalnosti (*summario sine libello et litis contestatione, de plano, sine strepitu et figura inditij*).¹²² Pitanju sumarnog postupanja u sporovima stranih trgovaca međusobno ili sa Splitsćanima, ako nadležnost za takve sporove pripada splitskom pravosuđu (*cause forensium mercatorum, quas haberent facere cum ciuibus Spalatinis, uel quas ipsi forenses inter se tractarent, de quibus negotijs iurisdictio*

¹¹⁶ *Splitski statut*, knj. III, gl. 77.

¹¹⁷ *Isto*, knj. III, gl. 78.

¹¹⁸ Sintagma *roborem et vigorem*, često dolazi u značenju prava, odnosno tužbi. U tom smislu rabi je i *Splitski statut* (knj. III, gl. 77): *Si uero cessio fiat a ciue Spalati in alium ciuem, aut quod concedat sibi ius, roborem uel uigorem alicuius iuris, aut alicuius publici instrumenti, ualeat ipsa cessio*. Za tumačenje tih termina najbolje je vidjeti Margetić (1997), str. 225.

¹¹⁹ *Zadarski statut*, knj. III, gl. 30. *Šibenski statut*, knj. IV, gl. 47. *Paški statut*, knj. IV, gl. 33.

¹²⁰ Ascheri (1987), str. 181.

¹²¹ *Splitski statut*, knj. I, gl. 5. *Item et quaestiones forensium mercatorum possint etiam quocumque tempore agitari, tam dictis festiuitatibus et diebus feriatibus quam et non feriatibus ad hoc, ut mercatores forenses, qui ueniunt ad ciuitatem Spalati de ipsorum mercationibus possint sine mora et dilatione aliquam celeriter expediri*.

¹²² *Isto*, knj. I, gl. 6.

pertinet ad forum ciuitatis Spalati), isti se *Statut* vraća još jednom u odredbi u kojoj se taksativno navode slučajevi na koje se primjenjuje takav postupak. Toj je odredbi dodana i bitna napomena da povlastica sumarnog postupanja ne vrijedi za strance s prebivalištem u Splitu (*exceptis forensibus habitatoribus ciuitatis Spalati*).¹²³ No, skraćeno postupanje nije ograničeno samo na parnice stranaca. Po splitskom statutarnom pravu njegovim je predmetom u načelu imao biti svaki spor iz nekog trgovačkog posla zaključenog davanjem kapare.¹²⁴ Očito je da bez žurnog postupanja i u trgovačkim stvarima poslovni odnosi ne bi bili primjereno zaštićeni. Skraćeno i žurno postupanje (*facere summarium ius et expeditum*) u sporovima iz trgovačkih poslova (*mercancijs*), predviđa i *Trogirski statut* u jednoj odredbi nešto kasnijeg postanka (1402) i ne navodeći izrijeком strane trgovce, iako je jasno da se ono odnosi i na njih.¹²⁵ I drugi naši statuti omogućuju strancima da svoje sporove rješavaju na skraćen i neformalan način.¹²⁶ Iz prikazanih je primjera razvidno i to da pogodnost dobivanja pravne zaštite u izvanrednom skraćenom postupku nije bila pristupačna jedino trgovcima, nego ju je načelno mogao

¹²³ *Isto*, knj. III, gl. 5.

¹²⁴ *Isto*.

¹²⁵ *Trogirski statut*, Ref. gl. 75.

¹²⁶ Prema šibenskim statutarnim propisima skraćeni je postupak isprva primjenjivan u sporovima stranaca s obzirom na trgovačku robu vrijednu do najviše 25 libara, kako proizlazi iz jedne statutarne reformacije (gl. 244) usvojene poslije 1438. godine, kojom je uklonjeno rečeno ograničenje. Može se pretpostaviti da *Šibenski statut* pomišlja na skraćeno postupanje i u dvama poglavljima svoje druge knjige, makar ga ni u jednome od njih ne spominje izričitim riječima. U prvome (knj. II, gl. 11) je statuirano da se sporovi stranaca imaju razmatrati svagdanom, bez obzira na uhodani tjedni raspored koji je točno i strogo određivao slijed sudbenih poslova, a u drugom (*Isto*, gl. 40) da postupanju u sporovima među putnicima zapreka ne smiju biti ni eventualni blagdani. Na sličan zaključak upućuje i raščlamba jedne zadarske statutarne reformacije (gl. 78) čiji se naslov i tekst nalaze u diskrepanciji, budući da bi iz naslova proizlazilo samo to da se sporovi stranih putnika sa Zadranima rješavaju svakodobno (*De causis inter viandantes forenses et Iadrenses omni tempore terminandis*), dok prateći tekst pojašnjava kako se ne misli tek na postupanje (ako treba i) tijekom eventualnih blagdana (*feriis nullis obstantibus*), nego upravo i na skraćeno postupanje neopterećeno formalnostima (*cognoscere summarie sine figura et strepitu iudicii*).

Po *Korčulanskom* je *statutu* (gl. 32. starije red. i gl. 35. nove red.) otočanin (*homo insulae*) na tužbu stranog putnika (*viataor forensis*) koji se spremao otputovati, morao odgovarati odmah i bez ikakva roka (*statim sine aliquo termine respondere*), odnosno u roku od dva dana ako bi se stranac dulje zadržao na otoku. Da to podrazumijeva ne samo odstupanje od važećeg sudbenog kalendara, nego i skraćeni postupak, razvidno je i iz jedne kasnije reformacije (gl. 168.) u kojoj je istaknuto da svatko može biti prisiljen odgovarati u skraćenom postupku, pa i bez obzira na eventualni blagdan, na tužbu nekog stranca nastanjenog izvan toga otoka, i to ne samo u vezi s trgovačkim nego i bilo kojim drugim obveznopravnim poslovima.

Dijeljenje pravde strancima nedjeljom dozvoljavao je i *Dubrovački statut* (knj. VIII, gl. 1, 2) po kojemu je građanin kojega je na sud pozvao neki stranac, izuzevši Slavene, mogao dobiti jednokratnu odgodu od najviše tri dana (ibid. knj. III, gl. 17) Slično rješenje prihvatio je i *Kotorski statut* (gl. 74).

uživati i bilo koji stranac.¹²⁷ Kao korisnike te pogodnosti *Splitski statut* izrijeком spominje i strane hodočasnike, ali i sve druge putnike koji bi se tu zatekli u prolazu.¹²⁸ Gradskom načelniku i njegovim sucima i generalno se nalaže da sudačku dužnost obavljaju svakoga pojedinog dana, u dobroj vjeri i bez prijevare (*singulis diebus, bona fide sine fraude*), kako bi vladala puna pravda (*ut plena iustitia seruetur*) i kako bi građani i stranci pred njima mogli svoje poslove brzo svršavati (*ut ciues et forenses possint coram eis eorum facta et negotia expedire*).¹²⁹

U svojoj praksi, splitski je sud priznavao dokaznu snagu i ispravama stranog podrijetla, pa i tada ako je u njima bilo sadržano i nešto protiv kojeg splitskog građanina, ako su bile popraćene vjerodostojnim pismom vlasti zemlje, grada ili mjesta izdavanja isprave, kao dokazom da je predloženu ispravu sastavila ovlaštena osoba uz poštovanje svih potrebnih formalnosti.¹³⁰

Na kraju, nije suvišno spomenuti da naše statutarno pravo (premda ne i splitsko) u nekim slučajevima štiti stranca i od neosnovanog prizivanja.¹³¹

9. GRAĐANSKO PRAVO

Normativni sustavi dalmatinskih gradova uglavnom su indiferentni prema pitanju zaključenja braka sa strancima. Dok, primjerice, talijanski statuti češće postavljaju ekonomska (imovinska) ograničenja udaji građanke za stranca,¹³² u dalmatinskom pravu tek rijetki komunalni statuti sadrže pokoju škrtu naznaku o tome, pa i tada u pravilu iz kasnijeg vremena. Tako je prema jednoj reformaciji *Splitskog statuta* udaja za kojeg sugrađanina označena kao dopunski uvjet pod kojim je kći bez braće (glavni uvjet!) mogla naslijediti dio roditeljskih nekretnina u splitskom distriktu.¹³³ S druge strane, pojedini su pravni sustavi u ne-

---

¹²⁷ Usp. i Birin (2002.), str. 70.

¹²⁸ *Splitski statut*, I, 5.

¹²⁹ *Isto*, knj. II, gl. 15.

¹³⁰ *Isto*, knj. III, gl. 13. Pod sličnim uvjetima priznavala se vjerodostojnost ispravi stranog podrijetla i u šibenskom statutarnom pravu. Usp. *Šibenski statut*, knj. II, gl. 70. te knj. III, gl. 46.

¹³¹ Tako po *Korčulanskom statutu* (*Ref.* gl. 168) eventualni priziv ne odgađa izvršenje prvostupajnske presude donesene u korist stranog tužitelja. Njegov procesni protivnik može, naime, uložiti priziv tek nakon što u cijelosti izvrši činidbu koja mu je presudom naložena. Istina, po ispunjenju toga temeljnog uvjeta stranac i sam mora dati pogodne jamce da će u drugostupajnskom postupku surađivati sa sudom te da će se pokoriti konačnoj sudskoj odluci ili pak cjelokupni dosuđeni mu iznos odmah deponirati kao jamčevinu kod komunalnog rizničara do okončanja suđenja. Treba, međutim, reći da pravo na žurno suđenje i zaštitu od priziva pod jednakim uvjetima uživa i Korčulanin koji bi tužio stranca. No, dok je na Korčuli zabrana prizivanja imala suspenzivan učinak, *Hvarski statut* (knj. V, gl. 40) poznaje apsolutnu zabranu priziva protiv presuda donesenih u korist stranaca, ukoliko dosuđeni iznos ne prelazi deset dukata. U takvim slučajevima izvršenju treba pristupiti odmah po izricanju presude.

¹³² Usp. npr. Besta (1931), str. 38-39.

¹³³ *Splitski statut*, *Ref.* gl. 81.

kim stvarima i pogodovali strancima oženjenima domaćim građankama. Tako je prema *Lastovskom statutu* stranac koji je bio u braku s nekom podanicom (svekolike) Dubrovačke Republike¹³⁴ bio izuzet od generalnog ograničenja u duljini boravka na otoku,¹³⁵ dok se u korčulanskom pravu zabrana posjedovanja nepokretnih dobara po strancima bez domicila nije odnosila i na nekretnine stečene mirazom.¹³⁶

Položaj stranaca s motrišta imovinskog prava u užem smislu (tj. stvarnog, obveznog i nasljednog) pobudio je mnogo veću pozornost naših komunalnih statuta. Na području stvarnog prava nailazimo na najznačajnije i najrasprostranjenije ograničenje koje je po pravilu proizlazilo iz statusa stranca u srednjovjekovnim komunalnim sustavima, a odnosi se na (ne)mogućnost stjecanja nepokretne imovine ili drugih dobara znatnije vrijednosti (npr. brodova, krupne stoke i sl.).¹³⁷ Iako su ponekad povod donošenju takvih mjera mogle biti specifične prilike određene sredine,¹³⁸ glavni razlog njihova donošenja bio je ukorijenjen u samoj prirodi komunalne organizacije i najčešće nije poznao zemljopisnih granica. To je manje - više opravdani strah da bi akumuliranje zemljišnog posjeda i kuća u stranim rukama moglo potkopati gospodarsku i političku moć komunā, budući da strane osobe nisu doprinosile zajedničkim ciljevima putem novčanih doznaka ili izvršenjem rabota, niti su bile podložne komunalnoj jurisdikciji.¹³⁹ Iz istih razloga komunalne su vlasti bile vrlo nesklone i gomilanju nepokretnog bogatstva u rukama crkvenih fizičkih i pravnih osoba. *Splitski statut* izrijeком se pozvao upravo na te razloge u poglavlju koje proklamira zabranu otuđivanja nepokretnih dobara u pobožne svrhe (*Quod nullus civis reliquat uel det quocumque aliqua bona immobilia ad pias causas*).¹⁴⁰ Temeljni kolektivni interes nalagao je dakle da se nepokretno bogatstvo nastoji sačuvati za domicil-

¹³⁴ Po *Lastovskom statutu* (gl. 111) Dubrovčani se na tom otoku nisu smatrali strancima. No, čini se da lastovski domoroci nisu uvijek bili suglasni s time. Zapravo, osporavanje građanstva nekom Dubrovčaninu i bilo je povodom donošenju spomenute statutarne odredbe po diktatu dubrovačke vlasti. Usp. i Lučić (1994), str. 38-44.

¹³⁵ *Lastovski statut*, gl. 169.

¹³⁶ *Korčulanski statut*, Ref. 102.

¹³⁷ Ascheri (1987), str. 182.

¹³⁸ Tako primjerice Lučić (1994: str...44) ograničavanje prava stranaca na stjecanje nekretnina na Lastovu tumači kao mjeru uperenu prvenstveno protiv Dubrovačana.

¹³⁹ Nicolini, str. 9-10.

¹⁴⁰ *Splitski statut*, *Novi st.* gl. 25: ... *si immobilia ciuitatis nostrae et eius districtus conseruentur in manibus nostrorum conciuum et aliorum conhabitantium subditorum nostrorum dominio temporalı ... Qui cotidie faciunt affectiones communitatis nostrae quando oportet, tam tempore inopiae bladi, quam hostium incursioneet maxime quia huiusque bona immobilia posita in nostri districtu tam intus, quam extra ciuitatem ultra terciam partem per nostros hactenus conciuēs hic sunt per eorum testamenta et inter uiuos donationes causa mortis tradita et relicta tam ad pias causas, quam alijs, qui non sunt subditi nostro imperio temporalı itd.*

no pučanstvo, iako taj cilj nikada i nigdje nije imao apsolutno značenje. Činjenica je da su stranci u svim komunama posjedovali nepokretnu imovinu,¹⁴¹ što je razvidno i iz stilizacije samih statutarnih odredaba koje zabranu otuđivanja nekretnina u korist stranaca obično postavljaju ne samo domicilnom pučanstvu, već i strancima-posjednicima.¹⁴² Iz toga proizlazi da se spomenutim zabranama načelno nisu dovodile u pitanje ranije stečevine stranih osoba.¹⁴³ Usto, zabrana stjecanja mogla se izbjeći i *pro futuro* bilo ishođenjem posebne dozvole bilo stalnim naseljenjem na području odgovarajuće općine, što zapravo znači da je zabrana u krajnjoj liniji pogađala samo strance bez stalnog prebivališta.¹⁴⁴

Splitski statut usvojio je rješenje prema kojemu nijedan građanin, stanovnik, pa ni stranac (koji tu već posjeduje nepokretnu imovinu) ne smije kojemu (drugom) strancu bez dopuštenja Velikog vijeća prodati, darovati, opteretiti, dati u zamjenu ili na drugi način otuđiti, odnosno prenijeti, sam ili preko drugoga, neko nepokretno dobro koje bi imao u gradu ili njegovu distriktu.¹⁴⁵

I drugi naši pravni sustavi poznavali su barem u nekoj formi restrikcije prava stranaca na stjecanje ili posjedovanje nepokretne imovine. Važnost toga pitanja dopušta nam da se makar i u popratnoj bilješci detaljnije osvrnemo na njihova rješenja.¹⁴⁶

¹⁴¹ Usp. Birin (2002), str. 80-81.

¹⁴² Takve formulacije sadrže primjerice *Splitski* (knj. I, gl. 21) ili *Trogirski statut* (*Ref.* knj. I, gl. 17). Međutim, na isti zaključak upućuje i korčulanski propis kojim su javnim teretima uz građane opterećeni i stranci-posjednici nekretnina na Korčuli, kao i načelo šibenskog prava po kojemu je posjedovanje kuće u gradu preduvjet za stjecanje zemljišta u šibenskom distriktu. Detaljnije u nastavku gornjeg teksta.

¹⁴³ Za neke izuzetke opisane u korčulanskom i šibenskom statutarnom pravu također usp. nastavak gornjeg teksta.

¹⁴⁴ Ascheri (1987), str. 182.

¹⁴⁵ *Splitski statut*, knj. I, gl. 21: ... *quod nullus civis ciuitatis Spalati, uel habitator, uel forensis ... possit ... uendere, donare, obligare, cambiare, uel ullo modo alienare, uel in alium transferre per se, uel interpositam personam aliquam possessionem ... quam haberet in ciuitate Spalati, uel eius districtu alicui forensi absque licentia maioris partis consilij, sub pena ammittendi id etc.*

¹⁴⁶ Tako *Brački statut* (*Ref.* knj. I, gl. 79) kombinira ograničenja prava stranaca glede stjecanja nekretnina s pravom prvokupa domaćega stanovništva. Naime, stranci su na Braču smjeli kupiti, dobiti na dar ili po kojoj drugoj osnovi steći vinograd, krčevinu ili njivu samo po odobrenju kneza ili većeg dijela Velikog vijeća, te uz dodatni uvjet da se nije našao domaći čovjek voljan dati za dotično zemljište isti novčani iznos koji bi se mogao dobiti od stranca. I *Šibenski statut* određuje da se strancima u tom gradu ne smije ni po kojoj pravnoj osnovi dati u vlasništvo neka nepokretna stvar, no izričito su zabranom obuhvaćene samo izvangradske nekretnine. Zabrana stjecanja se, međutim, ne odnosi i na stranca stalno nastanjenog u Šibeniku. Ipak, ako bi građanin baš htio nešto iz svoje imovine ostaviti u legat ili u nasljedstvo nekom strancu, mora dati da se odgovarajuća nekretnina posredstvom gradske kurije proda nekom sugrađaninu, a novčani utrzak u tom slučaju smije se prepustiti strancu (knj. IV, gl. 45: *nullus civis Sibenici ... possit ... rem seu possessione aliquem ...extra civitatem Sibenici,*

Od pokretnih stvari strancima se obično zabranjivalo pribavljanje oružja,

modo aliquo, sed ingenio seu causa dare, donare, vendere, alienare, aut in vltima uoluntate relinquere alicui forensi seu extrinseco, aut ipsum forensem aliquem ... haeredem instituire in bonis suis praedictis ... sed cum quis voluerit forensem aliquem per legatum, vel haereditatem de suis bonis habere, vel alio quo cunque modo, tunc per Curiam committatur talis res stabilis vendi, et alienari ciuibus Sibenici, et pecunia ... dari possit, et legitime applicari forensi. Non praiudicando praedicta forensi qui Sibenici fuerit continuus habitator). Vrlo sličnu odredbu sadrži i *Paški statut* (knj. IV, gl. 31), s tom razlikom što su u njemu režimom zabrane izrijekom zahvaćene i gradske nekretnine (*tam extra, quam in Ciuitate*). Kasnije (1380.) su zabranom stjecanja nekretnina na čitavom šibenskom komunalnom prostoru obuhvaćeni i pripadnici svećeničkog staleža, odnosno vjerske ustanove. Ako je već sklopljen pravni posao kojim je vlasništvo stvari trebalo prijeći u ruke takvih osoba, stjecatelju se ostavljala mogućnost da u prijelaznom tromjesečnom roku proda nekretninu nekom građaninu te da dobiveni novac zadrže za sebe. U slučaju propuštanja toga roka, nekretnina je bez ikakva obeštećenja imala pripasti šibenskoj komuni. Ipak, time se nije diralo u pravo svećenika na pripadajući dio obiteljske imovine (*Šibenski statut, Ref. gl. 4*). Nekoliko godina poslije toga (1385.), zaključeno je da ni stranac niti šibenski distriktualac ne smije kupiti neku nekretninu u šibenskom distriktu, ukoliko prethodno ne izgradi ili ne kupi kuću u samome gradu. No, u tom slučaju za kupnju nekretnine u distriktu trebalo je dodatno pribaviti i suglasnost Velikog vijeća. Obvezi pribavljanja kuće na području grada podvrgnuti su *ex tunc* i oni stranci odnosno distriktualci koji su eventualno već otprije posjedovali nekretnine u distriktu (*ibid. Ref. gl. 34, 162. i 163*). Konačno, strancima se u gradu Šibeniku ni njegovu distriktu nije dozvoljavala niti kupnja volova za oranje (*ibid. Ref. gl. 59*).

Trogirsko statutarno pravo sadrži više odredaba o zabrani otuđivanja zemljišta u korist osoba bez prebivališta na trogirskom području. Međutim, sve one pripadaju kasnijim reformacijama, što nedvojbeno pokazuje kako zabrana te vrste ranije nije ni bila na snazi. Stoga se i moglo dešavati da građani svoja nepokretna dobra prodajom, oporučnom raspoložbom, darovanjem ili zapisom otuđuju osobama koje nisu podložne (trogirskoj) svjetovnoj vlasti, o čemu nas upravo tim riječima izvješćuje prva u nizu spomenutih reformacija (*Trogirski statut, Ref. knj. I, gl. 17, usvojena 1346. godine*): *ac aliquod cives ipsius civitatis ... vendant, testentur donent et legent bona eorum immobilia ... personis non subiectis dominio temporali*. Njome je ustanovljena zabrana otuđenja (prodajom, darovanjem, oporukom, zamjenom i sl.), zalaganja ili davanja u zakup nepokretnih dobara u korist osoba koje nisu podložne svjetovnoj vlasti trogirske komune, podrazumijevajući pod takvima strance i svećenike. Adresati su te odredbe (uz građane, stanovnike Trogira i distriktualce) i stranci koji već posjeduju nekretnine na trogirskom teritoriju. Ponavljanje te zabrane u pooštrenom obliku 1390. g. vjerojatna je indikacija da se do nje u praksi malo držalo. Stoga ne začuđuju rigorozne sankcije ne samo za eventualne prekršitelje (oduzimanje predmetne nekretnine u korist općine), već i za kneza ili članove njegove uprave (novčana kazna u iznosu od stotinu libara) ako bi predložili izmjenu ili ukidanje ove odredbe (*ibid. Ref. knj. I, gl. 62*). Time je na neki način iskazana zainteresiranost trogirske vlasti ne samo za to da se zabrana otuđivanja nekretnina strancima stvarno obdržava, već štoviše i da ona kao takva trajno ostane na snazi (!). S obzirom na to da *Korčulanski statut* ni jednoj od dviju osnovnih redakcija nije poznavao zabranu stjecanja i posjedovanja nekretnina po strancima, s razlogom je stvoren zaključak da su oni na Korčuli isprva neometano mogli stjecati i posjedovati nepokretna dobra. ((Usp. Foretić, 303. Cvitanić (1986), 596-597.)). Činjenicu da su stranci bez prebivališta na Korčuli mogli imati nekretnine i na tom otoku, potvrđuje i statutarna reformacija (gl. 194) po kojoj su takvi vlasnici u snošenju javnih tereta izjednačeni sa otočkim stanovnicima. Međutim, kasnije je usvojen propis po kome stranac nastanjen izvan otoka ne smije ne samo stjecati nove, nego niti posjedovati ranije stečene nekretnine. Strancu koji bi otprije posjedovao neku nepokretnu stvar ostavljao se dodatni rok od godinu dana u kojemu je mogao zaštititi svoj interes njezinom prodajom i zadržavanjem novčanog utrška. Istekom toga roka, nekretnina je imala bez naknade pripasti korčulanskoj

iako je *Splitski statut* jedan od rijetkih dalmatinskih komunalnih statuta koji je tu zabranu u svojim reformacijama i izrijeком formulirao.¹⁴⁷ Razumije se da su pobude iz kojih je takva odredba 1379. uvrštena u kodeks splitskih statutarnih pravila bile više sigurnosne i redarstvene negoli gospodarske.

Navedena (stvarnopravna) ograničenja u stjecanju vlasništva na nekretninama (i oružju) mogu se s jednakim opravdanjem promatrati i kao obveznopravne restrikcije slobode ugovaranja. U tome su stranci ponekad bili sputani i drugim sredstvima. Primjerice ograničavanjem ili zabranama sudjelovanja u prometu živeža, osobito žitarica, vina ili soli. Što zbog njihove važnosti u opskrbi komunalnog stanovništava, što radi zaštite domaćih gospodarskih i fiskalnih ciljeva, ti su artikli posvuda bili predmetom skrupuloznog nadzora, pa i otvorenog uplitanja komunalnih vlasti.¹⁴⁸ U svojoj trgovačkoj politici komune su se vladale strogo utilitarno, potičući uvoz prehrambenih proizvoda kojima su oskudijevalе, odnosno suzbijajući priljev inozemnih produkata kojih su i same imale u izobilju.¹⁴⁹ U svim našim primorskim komunama nedostajalo je u prvom redu žitarica.¹⁵⁰ Stoga je svaka od njih na svoj način nastojala cjelokupnu domaću produkciju sačuvati za vlastito tržište te istodobno privući što više strane. Taj cilj *Splitski statut* iz

---

komuni, osim ako je bila stečena mirazom (*Korčulanski statut*, Ref. 102). Numeracija navedenih odredaba, kao i svih korčulanskih statutarnih reformacija ne odražava pravi redosljed njihova usvajanja (podrobnije Foretić, str. 229-231. Cvitanić (1986.), str. 599). *Lastovski statut* (gl. 37) odlučio se za bezuvjetnu zabranu prodaje nekretnina bilo komu tko ne bi obitavao na Lastovu, ustanovljujući ujedno i pravo prvokupa za prodavateljeve rođake. Istom je odredbom propisana i zabrana darovanja nekretnina osobama izvan otoka, pod prijetnjom novčane kazne u iznosu od 200 dukata kumulativno s gubitkom predmetne nekretnine. Kasnije je usvojena, i iste godine (1486) potvrđena po dubrovačkom Vijeću umoljenih dopuna te odredbe prema kojoj su proglašene nezakonitima sve forme trajnog otuđenja (*impegnare, donar, uendere, alienar, depodestar, lassar per testamento*), ali i privremenog prepuštanja u zakup (*affitar*) nekretnina bilo kome tko nije građanin Lastova po rođenju (*saluo allo patrioto natiuo de Lagosta*). I tu se ponovno susrećemo s mogućnošću prodaje nekretnine oporukom ostavljene strancu, koji u tom slučaju ima pravo prisvojiti novčani ekvivalent njezine procijenjene vrijednosti (*Isto*, gl. 89). Premda u *Kotorskom statutu* (gl. 261) zabrana stjecanja nepokretnih dobara za strance nije formulirana *expressis verbis*, o nesklonosti tome nedvojbeno svjedoči propis po kojemu stranac, makar i bio u srodstvu s Kotoraninom, nije ovlaštenik tzv. rođačkoga prava na otkup, osim ukoliko ne bi htio postati građaninom toga grada i plaćati porez (*verumtamen si ille propinquus esset forensis, non possit illud facere redimere, nisi ipse vellet esse ciuis noster, et soluere angarias cum ipsa possessione*).

Analogno, premda bez navedenog izuzetka, propisuje i *Budvanski statut* (gl. 244). No, taj kodeks već i generalno otklanja mogućnost kupnje nepokretnih dobara po strancima (*ibid.* gl. 248. Usp. i Bujuklić, str. 71).

¹⁴⁷ *Splitski statut*, Ref. 91.

¹⁴⁸ Trgovački intervencionizam uobičajena je pojava kako kod nas, tako uopće u europskim komunama toga vremena. Raukar (1980-1981), str. 197-198.

¹⁴⁹ Mirković, str. 140.

¹⁵⁰ Sličan je problem tištao i komune u drugim područjima. Za talijanske komune usp. Gualazzini, str. 43-66.

1312. istakao je i kao geslo svoje žitne politike (*ut copia bladi scilicet frumenti, ordei, spelte, milei et alterius cuiuscumque sit et esse possit in ciuitate Spalati*).¹⁵¹ No, premda žitnom kompleksu posvećuje gotovo polovicu od ukupno 46 poglavlja svoje pete knjige, tek nekoliko njih izrijeком spominje i strance.¹⁵² Tako oni ne smiju prodavati žito ni na jednom mjestu u gradu Splitu osim na trgu pred komunalnom palačom, niti se služiti kojim drugim umjesto komunalnih mjera.¹⁵³ Međutim, sve to podjednako vrijedi i za domaće stanovništvo.¹⁵⁴ Ipak je (Hrvat ili koji drugi) stranac koji bi dopremio žito u Split, uživao nešto jaču kaznenopravnu zaštitu budući da se napadaču na njegovu osobu ili imovinu mogla izreći (novčana) kazna za trećinu viša od uobičajenog iznosa.¹⁵⁵

Za razliku od žita, jadranske su komune obilovale vinom, pa su prirodno težile zaštititi domaće proizvodnje od strane konkurencije, najčešće zabranama uvoza inozemnog vina pod prijetnjom kaznenih sankcija. Tako se i u Splitu moglo prodavati i kupovati jedino domaće vino, a takvim se izgleda smatralo samo ono koje je moglo zadovoljiti dvostruki uvjet, da potječe sa splitskog agera te iz vinograda u vlasništvu jedino domaćih građana. U istoj odredbi *Splitski statut* propisuje da nitko ne smije kupovati vino sa stranih vinograda s namjerom da ga dopremi u grad Split, pod prijetnjom kazne od 20 libara. Ako bi se i dogodilo da stranac pristane u splitski distrikt lađom nakrcanom (stranim) vinom, gradski mu je načelnik morao ostaviti trodnevni rok za nesmetano napuštanje splitskog područja, a kažnjavanju se pristupalo istom u slučaju propuštanja toga roka.¹⁵⁶ I sama *Zlatna knjiga* zorno svjedoči o važnosti vina za splitsko komunalno gospodarstvo.¹⁵⁷ Konačno, *Splitski je statut* građanima, pa i strancima nastanjenima u Splitu (*tam ciuibus, quam forensibus habitantibus in ciuitate Spalati*), zabranjivao čak i posredno sudjelovanje u prevoženju stranog vina u treća mjesta. Tako se nije dopuštalo iznajmljivanje lađa i vinskih posuda sudionicima takvih poslova.¹⁵⁸

¹⁵¹ *Splitski statut*, knj. V, gl. 22.

¹⁵² Slično vrijedi i za ostale dalmatinske pravne sustave. Usp. Cvitanić (1986.), str. 600. i d. Birin (2002), str. 70-71.

¹⁵³ *Splitski statut*, knj. V, gl. 33.

¹⁵⁴ *Isto*, knj. V, gl. 29. i 30.

¹⁵⁵ *Isto*, knj. V, gl. 38.

¹⁵⁶ *Isto*, knj. IV, gl. 112.

¹⁵⁷ *Zlatna knjiga*, str. 212. Naime, g. 1448. požalili su se Splićani mletačkom duždu Franji Foscariju na to da mletački časnici i vojnici dovoženjem velikih količina stranog vina nanose znatnu štetu splitskoj komuni koja nema drugih prihoda (*non ha altra intrata salvo i vini*), kao i njezinih građana budući da svi oni žive upravo od vina (*tutti abitanti in quella terra vivono de quello*). Dužd je izišao u susret njihovim traženjima da se zabrana uvoza stranih vina dosljedno poštuje, dokle god mletački vojnici budu mogli nabaviti dovoljno dobrog domaćeg vina po zaštićenij cijeni (tj. 40 solida za mletačku kvartu vina).

¹⁵⁸ *Splitski statut*, knj. IV, gl. 113.

Premda je sol bila predmetom komunalnog monopola, stranci barem u početku nisu bili posve isključeni iz gospodarenja njome. Takav zaključak proizlazi iz statutarne odredbe koja i domaćem čovjeku i strancu zabranjuje prodaju soli na veliko ili na malo bilo kojem kupcu podrijetlom iz grada, distrikta ili izvana, koji bi je htio izvesti sa splitskog područja kopnenim putem,¹⁵⁹ kao i iz odredbe koja strancu zabranjuje prodaju soli nekom (drugom) strancu koji je u grad doputovao kopnenim putem.¹⁶⁰ Kao što se vidi, tu su stranci koji su u Split prispjeli morem u povlaštenom položaju u odnosu na one pristigle kopnenim putem. Oni su mogli dovoziti i prodavati sol stranog podrijetla, ali i kupovati sol radi izvoza (i opet isključivo morskim putem), s time da su u ovom drugom slučaju trebali poštovati komunalno pravo prvokupa.¹⁶¹ No, čini se da su stranci poslije izgubili pravo sudjelovati u prometu solju. Vidimo to iz jedne statutarne reformacije usvojene 1384. godine prema kojoj se sol smije prodavati jedino splitskim građanima i distriktualcima, i to u količinama koje odgovaraju njihovim vlastitim potrebama. Kaznom od 25 libara kažnjavao se ne samo komunalni službenik koji bi prodao sol strancima, već i građanin koji bi se drznuo kupiti sol za njihov račun.¹⁶²

Prema novijim statutarnim odredbama iz 1333. godine krupna se stoka od Hrvata ili kojeg drugog stranca na splitskom komunalnom području smjela kupiti samo u nazočnosti i po odobrenju barem dvojice od ukupno dvanaest plemića određenih za nadzor takvih poslova, te uz obvezatan upis zaključenog posla u spise gradskog kneza. Navedeni plemići bili su dužni ne samo prisustvovati takvoj prodaji, već i brižljivo ispitati bonitet prodavatelja. Ako bi došli do uvida da se radi o osobi sumnjiva značaja, morali su se suprotstaviti namjeravanoj kupoprodaji. Propuštanje koje od spomenutih formalnosti nije doduše bilo kažnjivo niti je za posljedicu imalo poništenje ugovora, ali je kupca ostavljalo bez zaštite u slučaju da neka treća osoba pred knezom i njegovom kurijom zakonito dokaže da je predmetna životinja njezina, odnosno da joj je bila ukradena ili oteta. Samo u tom slučaju iznimno se uvažavalo i svjedočanstvo Hrvata.¹⁶³

Godine 1351. uvršten je u zbornik statutarnih pravila i propis koji je zabranjivao zaključenje bilo kakvih ugovora s odgodom izvršenja (zajam, prodaja i ustupanje trgovačke robe s počekom) s osobama iz hrvatskog ili bosanskog zaleđa. I ovdje je kao i u prethodnom slučaju bila uskraćena pravna zaštita osobi (građaninu, strancu stalno nastanjenom u Splitu ili trgovcu) koja bi postupila drugačije. Izrijeком je, međutim, dopušteno pozajmljivati, prodavati i davati na poček La-

---

¹⁵⁹ *Splitski statut*, knj. V, gl. 41.

¹⁶⁰ *Isto*, knj. V, gl. 42.

¹⁶¹ *Isto*, knj. V, gl. 43.

¹⁶² *Isto*, Ref. gl. 54.

¹⁶³ *Isto*, *Novi statut*, gl. 7.

tinima ili Dalmatincima, odnosno drugim osobama pod kraljevom jurisdikcijom od kojih je bilo moguće utjerati dug (*Latinis uel Dalmatinis, seu alijs personis positis sub regali dominio ... contra quos eis ius et iustiticia inferatur, ut ordo iuris postulat et requirit*). Iz konteksta prikazanog propisa može se razabrati da su postojale realne poteškoće u naplati potraživanja od osoba iz gradskog zaleđa te da se njegovim donošenjem htjelo izbjeći buduće razmirice i sporove, kako je to uostalom izričito istaknuto u uvodu poglavlja (*ad omnem quaestionem seu scandalum penitus amputandum*).¹⁶⁴

Splitski statut zabranjivao je i izvoz drveta s otoka Šolte izvan komunalnog područja, predviđajući kaznu u iznosu od 25 libara za svakoga otočanina koji bi drva prodao u tu svrhu.¹⁶⁵ Statutarne su reformacije tome pridodale i zabranu izvoza ugljena i vapna s istog otoka. No, samo su u prvom slučaju stranci eksplicitno spomenuti kao mogući počinitelji,¹⁶⁶ dok se u ovom drugom odgovarajućom kaznom (oduzimanjem polovice vapna) kažnjavao svaki možebitni prekršitelj.¹⁶⁷ U ostalim drugim našim komunalnim statutima stranci su trpjeli ograničenja i u nekim drugim trgovačkim poslovima.¹⁶⁸

Splitsko statutarno pravo strance je ograničavalo i u pitanjima zastupanja, jamstva te cesije. No, kako su *Statutu* najčešće zajedno obrađeni obveznopravni i postupovni aspekti zastupanja, jamstva i ustupanja, i za obvezno pravo *mutatis mutandis* vrijedi ono što je o tome rečeno u postupovnim razmatranjima.

U prethodnim smo se razmatranjima isto tako osvjedočili da je zabrana stjecanja nepokretne imovine imala i nasljednopravne konotacije, budući da stranci takvu imovinu nisu mogli stjecati ni temeljem oporuke ili zapisa.¹⁶⁹

Splitsko je pravo priznavalo i vjerodostojnost isprava stranog podrijetla. I za to pitanje upućujemo na odjeljak o postupovnom pravu.

¹⁶⁴ *Isto*, gl. 15.

¹⁶⁵ *Isto*, knj. VI, gl. 19.

¹⁶⁶ *Isto*, Ref. gl. 3.

¹⁶⁷ *Isto*, Ref. gl. 4.

¹⁶⁸ Tako po *Šibenskom statutu* (knj. IV, gl. 46) nisu mogli biti ortaci građanima, a nije im bilo dopušteno ni kupovati stvari putem dražbe. Gotovo identično rješenje sadržavao je i *Paški statut* u knj. IV, gl. 32. U Šibeniku su židovski novčari od stranaca mogli uzimati kamatu bez ikakvih ograničenja, dok je kamatna stopa za kredite građanima iznosila najviše deset posto (Ref. gl. 221). Šibenčani, nadalje, nisu smjeli prevoziti strance brodom (*Isto*, str. 51). Konačno, strancima u šibenskom distriktu nije bilo dozvoljeno kupovati volove za oranje (*isto*, str. 59), a zabranjivalo im se i dovođenje vlastitih životinja izvana na pašnjake i vodene izvore u šibenskom distriktu (*Isto*, gl. 274). Iz obrazloženja spomenute odredbe vidi se da je ta mjera bila uperena u prvom redu protiv žitelja trogirске komune.

¹⁶⁹ Dodajmo da *Trogirski statut* (Ref. knj. II, gl. 7) ne dozvoljava strancima da svjedoče pri sastavljanju oporuke u gradu ili trogirskom distriktu.

10. STRANAC I CRKVENE NADARBINE

U nekim našim statutima dolazi do izražaja tendencija da se i crkvene povlastice zadrže u rukama domaćih ljudi, čak i tada kada su o tome u krajnjoj liniji odlučivale crkvene vlasti. Tako *Splitski statut* u već spominjanoj odredbi obvezuje gradskog načelnika da tijekom prvoga mjeseca svoje službe zajedno s grupom odličnika po izboru Velikog vijeća upriliči razgovor s poglavarima vjerskih ustanova te ih zamoli da pri dodjeli crkvenih nadarbina, časti i povlastica prednost daju svećenicima koji su rođeni i nastanjeni u Splitu, ne dovodeći ipak u pitanje već stečena prava svećenika stranog podrijetla. Takav zahtjev opravdava se s jedne strane Božjom voljom i pravdom (*quantum cum Deo et iusticia dictae praeces fieri possunt*), a s druge činjenicom da u gradu postoji dovoljan broj domaćih svećenika dostojnih rečenih časti i povlastica (*quia de civitate Spalati sunt clerici sufficientes et idonei ad dicta beneficia*).¹⁷⁰ Poslije je (1417) po ovlaštenju Velikog vijeća u Tajnom vijeću (*Consilium credentiae*) grada Splita donesen zaključak prema kojemu se u splitske ženske samostane sv. Marije, sv. Benedikta i sv. Klare ne smiju primiti strankinje (niti Splićanke neplemenita podrijetla).¹⁷¹ Slično su u jednoj statutarnoj reformaciji iz 1490. godine zaključile i vlasti grada Trogira, ostavljajući ipak komunalnoj upravi mogućnost da dopusti izuzetke. I ta je odredba popraćena uobičajenim opravdanjem kako nije prikladno da strankinje zauzimaju mjesta namijenjena pobožnom životu domaćih kćeri i sestara koje se ne uzmognu udati.¹⁷²

11. KAZNENO PRAVO.

U kaznenom pravu srednjovjekovnih gradova nije bilo mjesta primjeni načela uzajamnosti,¹⁷³ osim ako pod tim pojmom ne podrazumijevamo i slučajeve dopuštene odmazde, predviđene i statutima nekih naših gradova. *Splitski statut* o tome donosi opsežnu odredbu koja se može sažeti na sljedeći način. Splićanin

¹⁷⁰ *Splitski statut*, knj. I, gl. 12.

¹⁷¹ *Zlatna knjiga*, str. 78-79.

¹⁷² *Trogirski statut*, Ref. knj. II, gl. 72.

¹⁷³ Tako Ascheri (1987), str. 182. Izuzetak bi kod nas mogao predstavljati običaj vražde, tj. novčane naknade obitelji ubijene osobe. Taj je institut reminiscencija na vrijeme kada se zločin još razumijevao kao povreda privatne sfere, a takav su stupanj u razvoju kaznenog prava pravni sustavi srednjovjekovnih gradova u vrijeme na koje smo ograničili našu pozornost već uvelike prevladali. Stoga se njihovi statuti na vraždu osvrću samo u kontekstu odnosa sa slavenskim pučanstvom svoga kontinentalnog zaleđa koje je spomenuti običaj i dalje njegovalo. No, da bi se institut vražde uopće mogao dovesti u vezu s primjenom načela uzajamnosti u kaznenopravnoj praksi dalmatinskih komuna, potrebno je da ga se one i same pridržavaju. Takav je slučaj opisan u *Dubrovačkom statutu* (knj. VIII, gl. 58. i 59) koji je uz dopuštenje mletačke vlasti (njoj je u to vrijeme na prijelomu XIII. i XIV. st. Dubrovnik još uvijek podložan) zauzeo stajalište da Dubrovčanin koji liši života nekog podanika srpskoga kralja treba biti prisiljen na

koji bi bilo gdje (*ubique locorum*, tj. *in quocumque loco*) od nekog stranca podnio kakvu imovinsku ili osobnu povredu (*de omni offensione reali et personali*), mogao se dotičnom strancu nekažnjeno (*impune*) osvetiti, bilo sam ili uz pomoć svojih srodnika (*a dicto ciue Spalatino et a suis consanguineis*). Da bi čin osvete bio legitiman, morao je biti sukladan prethodno pretrpljenoj povredi s obzirom na sredstva i posljedice, pri čemu se osobito gledalo na to je li napad izvršen uz uporabu oružja ili bez njega (*cum / sine armis*), te je li potekla krv (*cum / sine sanguinis effusione*).¹⁷⁴

Dalmatinski statuti i u nekim drugim slučajevima ovlašćuju domicilno stanovništvo na samopomoć protiv stranaca, pogotovo ako se utvrdi da su oni na komunalno područje došli s kriminalnim pobudama. Godine 1384. u splitsko je statutarno pravo uvrštena reformacija kojom je proklamirana kao opravdana i nekažnjiva svaka imovinska i tjelesna povreda, uključujući i usmrćenje stranaca koji bi došli u splitski distrikt da ondje pljačkaju ili pozlijede nekog građanina ili stanovnika distrikta. Napadnuti građanin, tj. distriktualac, trebao je vikanjem pozvati pomoć (*clamando quoquomodo implorauerit auxilium*), čime je nasrtaju na svoju osobu ili imovinu pribavljao javno značenje, a to je prema rasprostranjenom srednjovjekovnom shvaćanju bilo preduvjet za isključenje protupravnosti povrede napadača. Glasno vikanje rađalo je dužnošću priskakanja u pomoć za sve one koji bi ga čuli (*omnes audientes eum sic clamantem et auxilium implorantem teneatur et debeant ire ad succurrendum*). Propuštanje te dužnosti kažnjavalo se novčanom kaznom u iznosu od deset libara (*sub poena librorum X pro*

---

isplatu vražde od pet stotina perpera, a ne kažnjen smrtnom kaznom kojom je inače (po knj. VI, gl. 1) bilo sankcionirano ubojstvo, ako ne bi bilo počinjeno u samoobrani.

Institut vražde spominje se i u reformacijama *Zadarskog* (gl. 137) te *Šibenskog statuta* (gl. 214), a tragovi njegove primjene sačuvali su nam se i trogirskom arhivskom materijalu. Usp. Barada, I, str. 103-104. i 475-476. Za tumačenje toga instituta pak usp. Margetić (1997), str. 251. Beuc, str. 636-637. Mažuranić, II, str. 1602. i d.

¹⁷⁴ *Splitski statut*, IV, 32. Usp. i *Ref.* gl. 99. I trogirsko statutarno pravo (knj. II, gl. 10) propisuje da neće biti gonjen građanin koji bi digao ruku na stranca (*non debeat rector contra ipsum civem procedere in nullo modo*), ali isključivo bez prolijevanja krvi (*sine effusione sanguinis*), i ukoliko uzmogne dokazati da ga je baš taj stranac prethodno povrijedio na istovjetan način. Bez takva dokaza napad na stranca nije opravdan, a građanin se za opisani prijestup kažnjavao novčanom kaznom u visini pet libara. U zadarskom (knj. V, gl. 11), kao i šibenskom statutarnom pravu (knj. VI, gl. 96) za oslobođanje od kaznene odgovornosti građanina koji bi se osvetio strancu tražilo se da je čin osvete poduzet uz prethodnu suglasnost općinske vlasti. K tome, drugačije nego u Splitu i Trogiru, povodom osveti mogla je biti isključivo nepravda koju je građanin pretrpio negdje u inozemstvu, tj. izvan teritorija odnosnog grada (*extra civitatem Iadrae / Sibenici*). Međutim, ima i razlika u formulacijama zadarskog i šibenskog statutarnog prava. Tako *Zadarski statut* dopušta odmazdu samo za osobne povrede (*in personam*), dok *Šibenski* dodaje da joj se može pribjeći tek ukoliko se utvrdi da oštećeni građanin nije dobio zadovoljštinu u mjestu strančeva domicila (*dum constet, quod a Rectore, vel Domino dicti forensis nostro Ciui de illata iniuria non extitit satisfactum*).

quolibet audiente et non eunte).¹⁷⁵ Popustljiv stav prema građaninu koji liši života stranog razbojnika, očituje se i u nekim drugim dalmatinskim statutima.¹⁷⁶ Koliko je stranac ponekad bio sumnjiv kao potencijalni prijestupnik, pokazuje i propis *Splitskog statuta* prema kojemu je morao putem jamaca garantirati da neće povrijediti (određenog) splitskog građanina ako bi dotični građanin takvo jamstvo izričito zahtijevao. Stranca koji ne bi uzmogao ili ne bi htio dati pogodne jamce trebalo je prognati, a ako bi se usprkos tome zadržao na splitskom području ili bi se na nj naknadno vratio, imao se baciti u tamnicu i držati u njoj sve dok ne plati odgovarajuću kaznu.¹⁷⁷ *Dubrovački statut* nalaže da se za kaznu odreže nos služavki (*ancilla*) koja bi bez gospodareva dopuštenja primila stranca u kuću.¹⁷⁸ Možda nigdje u našem statutarnom pravu nije na tako eklatantan način iskazano sumnjičavost prema tuđincima kao u *Lastovskom statutu* kojemu je odlukom dubrovačke vlasti, pod čijim se gospodstvom nalazila lastovska komuna,¹⁷⁹ 1519. godine dodana odredba po kojoj nijedan stranac ne smije na tom otoku boraviti dulje od osam dana.¹⁸⁰

Sve su naše primorske komune s velikim neodobravanjem gledale na gusarenje koje je ozbiljno prijetilo životno važnim djelatnostima plovidbe i trgovine. Neka su mjesta s više ili manje razloga slovila kao gusarska gnijezda, tako da su vlasti drugih komuna obeshrabrivale pa i zabranjivale kontakte svojih građana s osobama iz ozloglašanih sredina pod prijetnjom oštrih kaznenih mjera. Zao se glas na dalmatinskoj obali posebice pronosio za Omiš s cijelom Krajinom, tj. područjem do Makarske, pa je svaki njihov žitelj u drugim sredinama unaprijed bio pod sumnjom kao mogući gusar.¹⁸¹

¹⁷⁵ *Splitski statut*, Ref. gl. 99. Toj je odredbi donekle slična i jedna šibenska statutarna reformacija (gl. 2. iz 1379. godine) u kojoj je naglasak na dužnosti seljaka šibenskih sela da u povodu njegova glasnog zapomaganja priskoče u pomoć šibenskom distrikutalcu kojega bi napali Morlaci ili drugi razbojnici. Posljedice eventualne povrede samog napadača tu se međutim ne razmatraju.

¹⁷⁶ Npr. *Korčulanski statut*, gl. 14. dodatak st. red. i gl. 68. nov. red. te *Poljički statut*, gl. 26. Usp. i Cvitanić (1986), str. 598.

¹⁷⁷ *Splitski statut*, knj. IV, gl. 47.

¹⁷⁸ *Dubrovački statut*, knj. IV, gl. 33. c.

¹⁷⁹ Usp. Lučić (1994), str. 51. i d. Cvitanić (1994), str. 127. i d.

¹⁸⁰ Ipak, treba reći da je na njezino donošenje utjecao splet događaja oko neuspjeloga pučkog ustanka na Hvaru, poslije kojega su se neki hvarski prebjezi sklonili i na Lastovo, kao što se ističe i u samom uvodu rečene statutarne odredbe. *Lastovski statut*, gl. 110. Usp. i Cvitanić (1994), str. 173.

Ista se odredba primjenjivala još i jedno stoljeće kasnije, kako vidimo iz statutarne dopune (gl. 169. iz 1628) kojom su od toga izuzeti stranci oženjeni na području Dubrovačke Republike i/ili dulje vrijeme nastanjeni na spomenutom otoku.

¹⁸¹ Od te pretpostavke polazi i *Splitski statut* (knj. IV, gl. 97) koji zabranjuje bilo građaninu bilo strancu u Splitu kupnju stvari koje potječu iz plijena Omišana ili pirata koji se bave gusarenjem

Poseban kaznenopravni položaj stranaca u pravnim sustavima srednjovjekovnih gradova mogao se očitovati i u njihovu arbitrarnom kažnjavanju za pojedina kaznena djela. U našem statutarnom pravu takva mogućnost predviđena je npr. po statutima Splita i Trogira. Ovdje ćemo iznimno početi s raščlambom *Trogirskog statuta* koji ovlašćuje nositelje sudske vlasti da protiv stranaca, skitnica i Slavena postupe kako im se učini primjerenim (*in forensibus vero, vagabundis et sclavis debeat procedere sicut sibi et suis iudicibus melius apparebit*). Međutim, tu je riječ o formi postupanja a ne odmjerivanju kazne po slobodnoj rasudbi suda(ca). Taj statut predviđa i slučajeve slobodnog određivanja kazne u pravom smislu za strane prekršitelje. Tako se imao kazniti po slobodnoj ocjeni kneza (*remaneat in arbitrio comitis*) stranac koji bi se u njegovoj nazočnosti prepirao s nekim te bi usprkos kneževoj zapovijedi da se umiri nastavio upućivati pogrdne riječi. Građanin je za isti prijestup morao snositi novčanu kaznu od 5 libara.¹⁸² Usto se knezu prepuštala slobodna odluka i o pitanju kažnjavanja stranca koji bi prekršio zabranu nošenja oružja u gradu.¹⁸³ Slično rješenje sadrži i *Splitski statut*.¹⁸⁴ Ozračje te odredbe upućuje na zaključak da je ovlaštenje na određivanje kazne po slobodnom sudačkom uvjerenju ustanovljeno više u interesu stranaca, negoli na njihovu štetu. U odredbi se, naime, skreće pozornost na to da stranci u gradu teže pronalaze odgovarajući smještaj (*quia hospicia non inveniunt in ciuitate Spalati commode*), a usto se naglašava i obveza onih koji bi im pružili gostoprimstvo da ih pred svjedocima upozore na postojanje zabrane nošenja napadačkog i obrambenog oružja po gradu (*Illi autem, ad quorum domum uel domos ipsi forenses descidunt, et hospitantur, seu morantur, teneantur denunciare coram testibus ipsis praesentibus, quod arma non portent per ciuitatem nec offensoria, nec defensoria*). Iz toga bez sumnje proizlazi da se strančev prijestup smatrao blažim ako se mogao pozvati na nepoznavanje odgovarajućeg propisa. Uostalom, stranac je u Splitu iznimno i uz predočenje opravdana razloga mogao dobiti dopuštenje i za nošenje oružja, pa i onoga namijenjenog napadu.¹⁸⁵ Vrijedi zabilježiti i poglavlja *Trogirskog statuta* o arbitrarnom kažnjavanju stranaca za protupravni izvoz

---

(quod nullus ciuis uel forensis audeat uel praesumat in ciuitate Spalati uel in suo districtu emere ab aliqua persona aliquas res, quae fuerint derobatae, uel acceptae per Almiscianos uel piratas, qui exercent cursum). Znakovito je stajalište *Dubrovačkog statuta* koji je obvezu prijavljivanja gusara i njihovih pomagača proglasio općom građanskom dužnošću (knj. VI, gl. 61), a građanima koji bi se udružili s omiškim gusarima uz visoke novčane kazne zaprijetio i oduzimanjem dubrovačkog građanstva (knj. VI, gl. 58).

¹⁸² *Trogirski statut*, knj. II, gl. 7.

¹⁸³ *Isto*, knj. II, gl. 49.

¹⁸⁴ *Splitski statut*, knj. IV, gl. 43.

¹⁸⁵ *Isto: Si ... forensis ... habeat iustam causam et iustam timorem, ... et de hoc faciat fidem et probationem uerisimilem coram potestate uel rectore dictae ciuitatis ... rector ... possit sibi dare licentiam portandi ipsa arma offensoria per ciuitatem.*

žita¹⁸⁶ te preprodaju mesa na neodgovarajućem mjestu.¹⁸⁷ U oba slučaja sudu je prepuštena odluka hoće li prekršitelja uopće kazniti ili ne s obzirom na moguću nepoznavanje zabrane, odnosno pomanjkanje svijesti o protupravnosti takva djela, što je u zadnjem slučaju i izriječom istaknuto (*reservando domino comiti arbitrio contra forenses, quos verisimili esset ignorasse hanc prohibitionem, condemnandi et non condemnandi*). No i izvan kaznenopravnih propisa u istom statutu našli bismo primjera koji pokazuju kako se strancima opraštaju propusti učinjeni zbog nepoznavanja trogirskih pravnih prilika.¹⁸⁸ Možemo zaključiti da je kažnjavanje po slobodnom sudačkom uvjerenju bilo više pogodnost nego li sredstvo diskriminacije stranaca. Ipak ne treba previdjeti naputak trogirskim sucima da kod odlučivanja po svojoj slobodnoj ocjeni uzmu u obzir o kakvoj se osobi radi (*inspecte qualitate personae*),¹⁸⁹ što možda implicira i mogućnost oštrijeg kažnjavanja stranih prijestupnika, ako njihove osobne prilike to iziskuju. U susjednom je talijanskom pravu često je i izriječom predviđena mogućnost pooštavanja kazne strancu,¹⁹⁰ kao i ublažavanje kazne građaninu ako bi povrijedio stranca.¹⁹¹ Takvih odredaba u našem statutarnom pravu uglavnom nedostaje. *Splitski statut* predviđa samo prepolovljivanje kazni za zločine počinjene izvan grada, isključujući ubojstvo, izdaju, cestovno razbojstvo i teže tjelesne ozljede (prijelom uda, sakaćenje i sve slučajeve tzv. prolijevanja krvi).¹⁹² Toj je odredbi srodna i ona po kojoj otpada mogućnost kaznenog progona po službenoj dužnosti za zločine počinjene izvan komunalnog teritorija.¹⁹³

Od kaznenopravnih odredaba nepovoljnih po stranca treba spomenuti propis *Splitskog statuta* po kojemu mogućnost pokretanja kaznenog postupka protiv stranca osumnjičenog za ozljeđivanje domaćeg čovjeka nije vezana za petnaestodnevni prekluzivni rok koji vrijedi za građane.¹⁹⁴

U našem su statutarnom pravu rijetke i odredbe po kojima se jedino stranci koji ne uzmognu platiti novčanu kaznu na koju su osuđeni zbog nekog kaznenog djela, kažnjavaju nekom težom supletornom kaznom.¹⁹⁵ Izuzetak je *Lastovski*

¹⁸⁶ *Trogirski statut*, knj. II, gl. 93.

¹⁸⁷ *Isto*, Ref. knj. I, gl. 7.

¹⁸⁸ Usp. npr. *Isto*, Ref. knj. I, gl. 5.

¹⁸⁹ *Isto*.

¹⁹⁰ Ascheri (1987), str. 182.

¹⁹¹ *Isto*.

¹⁹² *Splitski statut*, knj. IV, gl. 8.

¹⁹³ *Isto*, knj. IV, gl. 51.

¹⁹⁴ *Isto*, knj. IV, gl. 2.

¹⁹⁵ Usp. npr. Ascheri (1987), str. 182. Alberti, str. 37.

statut koji nalaže da se strancu koji ne bi uzmogao podmiriti novčanu kaznu za krađu stoke odrežu dva prsta desne ruke.¹⁹⁶

U prethodnim primjerima očitovao se drugačiji, što ne znači uvijek i nepovoljniji kaznenopravni položaj stranaca. Međutim, takvi su slučajevi ipak iznimni budući da naši statuti kod većine kaznenih djela strance izrijeком¹⁹⁷ ili prešutno¹⁹⁸ izjednačuju s domicilnim pučanstvom. To nam pokazuje da je sam domicil prijestupnika najčešće bio bez utjecaja na stupanj njegove kaznene odgovornosti.¹⁹⁹ *Splitski statut* sadrži i odredbu po kojoj se osoba s trogodišnjim boravkom u gradu u kaznenopravnom pogledu više ni formalno ne smije smatrati strancem.²⁰⁰

12. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iako je regulativa *Splitskog statuta* o strancima manjkava i nepotpuna, ipak nam pruža mogućnost da točno rekonstruiramo glavne odrednice njihova pravnog položaja. Kao i u pravu drugih suvremenih komuna, pod strancem se u širem smislu podrazumijevao svatko tko na splitskom komunalnom području nije bio rođen i stalno nastanjen. No, u užem smislu strancem se smatrao samo onaj tko nije imao prebivalište na području grada. Čim se tuđinac stalno naselio na splitskom području, dobivao je status splitskog stanovnika (*habitor*), pa se tehnički više nije ni tretirao kao stranac. Stanovnik je u pravima (osim političkih) i dužnostima bio izjednačen s građanima (*cives*). Za njegov je status odlučno i to što je i sam mogao zatražiti prijam u krug punopravnih splitskih građana. Postupak dodjele splitskog građanstva strancima-rezidentima minuciozno je razrađen. Vodi ga Veliko vijeće koje se o zahtjevu kandidata izjašnjava većinom glasova svih vijećnika. Stalna je naseljenost prema tome pretpostavka stjecanja splitskoga građanstva prirođenjem, ali i njegova kasnijeg trajanja. Prestanak domicila, odnosno naseljenje na području neke druge jurisdikcije *eo ipso* dovodilo je do utrućaa građanstva.

¹⁹⁶ *Lastovski statut*, gl. 50.

¹⁹⁷ *Splitski statut* kao moguće prijestupnike više puta izričitim riječima određuje i građane i strance, ne praveći nikakvu razliku među njima (npr. knj. IV, gl. 97. i 122.; knj. V, gl. 41.; *Ref.* gl. 22, 92. i 111. itd.). Slično je i u drugim statutima. Npr. *Šibenski statut* (knj. IV, gl. 5. i 36. itd.), *Trogirski statut* (knj. II, gl. 38. i 47. i td.) i slično.

¹⁹⁸ Tako se po pravilu rabe formulacije *ako netko, tko god, onaj tko, nitko ne smije, neka nijedna osoba* i sl. (npr. knj. IV, gl. 86, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 109, 110, 125. i 126.; knj. V, gl. 9, 27, 28. i 38.; knj. VI, gl. 14. i 15. itd.) ili pak *nijedan obrtnik* (knj. IV, 83), *(svi) ribari* (knj. IV, gl. 116), *nijedan zlatar* (IV, 121.) i tome sl. Identični su primjeri obilno zastupljeni i u drugim statutima, pa ih je suvišno i navoditi.

¹⁹⁹ Nešto slično ustvrdio je talijanski autor Cova, str. 182. za statutarno pravo grada Trsta.

²⁰⁰ *Splitski statut*, knj. IV, gl. 31. Identično rješenje bilo je prihvaćeno i u Trstu. Usp. De Toto, str. 11.

Kada govori o strancu u užem smislu (*forensis, extraneus*), *Splitski statut* dakle misli isključivo na osobu koja s gradom Splitom nije povezana stalnim prebivalištem. Pravni položaj takve osobe prosuđivao se prema načelu uzajamnosti, ali se ono nije konzekventno primjenjivalo na sve pravne odnose stranaca. U nekim slučajevima komunalni je interes nalagao potrebu ograničavanja stranaca u uživanju nekih prava, u prvom redu prava na stjecanje nepokretnih dobara ili pak sudjelovanja u prometu nekih osjetljivih roba (žita, vina, soli). Motive za sve to ne treba tražiti u tobožnjem animozitetu prema tuđincima – vidjeli smo da ih je splitska komuna ne samo primala bez predrasuda, nego je i težila njihovoj potpunoj integraciji - već u nastojanju da se zaštiti ekonomska i politička osnova komunalne vlasti te javni red i mir. Splitska komuna, kao i sve druge slične socijetalne zajednice, držala se načela da onaj tko ne participira u kolektivnim teretima, ne bi smio uživati ni koristi. Budući da stranci s jedne strane nisu doprinosili zajedničkim probitcima ni novčanim podavanjima niti tzv. rabotama, a s druge nisu bili podložni komunalnoj jurisdikciji, ograničavanje njihova pristupa oskudnim komunalnim resursima pokazivalo se kao posve opravdano rješenje. Slično su se prema tom problemu postavljale i druge srednjovjekovne komune, a iz istih razloga spomenuta su se ograničenja protezala i na pripadnike svećeničkog staleža.

U isto vrijeme potreba za stvaranjem povoljnije poslovne i intelektualne klime upućivala je srednjovjekovne gradske komune na davanje različitih garancija strancima, osobito trgovcima. Tako im je i splitsko statutarno pravo zajamčilo nepristranu i ubrzanu sudsku zaštitu koja se ostvarivala u neformalnom skraćenom postupku, pa i mogućnošću suđenja tijekom blagdanskih dana. Sigurnosti trgovaca i drugih stranaca služila su i ograničenja u primjeni tzv. represalija kojima se pribjegavalo nerado, samo kao krajnjem sredstvu te jedino na temelju i u granicama dopuštenja komunalnih vlasti.

Često je stranac bio potpuno izjednačen s domaćim ljudima, poglavito u kaznenom pravu. Na temelju iznesenog može se zaključiti da pravni položaj stranaca u splitskom statutarnom pravu, unatoč ograničenjima, nije tako restriktivan. Uostalom, mnoga od tih ograničenja često će se još i u naše vrijeme smatrati posve legitimnim pravnim sredstvima (uskрата političkih prava, zabrana stjecanja nekretnina i sl.).

13. POPIS LITERATURE

- Alberti = A. Alberti, *Diritto privato statutario piemontese*, Torino, 1934.
- Ascheri (1987) = M. Ascheri, *Lo straniero nella legislazione e nella letteratura giuridica del tre-quattrocento: un primo approccio*, Rivista di storia del diritto italiano, vol. LX, Roma, 1987, str. 180-194.
- Ascheri (1994) = Isti, *Istituzioni medievali*, Bologna, 1994.
- Besta (190) = E. Besta, *Il diritto e le leggi civili di Venezia fino al dogado di Enrico Dandolo, Venezia*, 1901.
- Besta (1931) = Isti, *Le persone nella storia del diritto italiano*, Padova, 1931.
- Beuc = I. Beuc, *Statut zadarske komune iz 1305. godine*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, sv. II, Rijeka, 1954, str. 493-781.
- Birin (2002/1) = *Statut grada Skradina, Statuta civitatis Scardonae*, Uvodu studiju napisao, Statut s latinskoga preveo i za tisak priredio A. Birin, Zagreb – Skradin, 2002.
- Birin (2002/2) = Isti, *Pravni položaj stranaca u statutima dalmatinskih komuna*, Zbornik Odsjeka HAZU za povijesne znanosti, vol. 20, Zagreb, 2002, str. 59-94.
- *Brački statut* = K. Kadlec, *Statutum et reformationes insulae Brachiae*, Zagreb, 1926. Usp. i Cvitanić (1968).
- *Budvanski statut* = Š. Ljubić, *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis insulae Lesinae*, Zagreb, 1882-1883. Usp. i N. Vučković, M. Luketić, Ž. Bujuklić, *Srednjovjekovni statut Budve*, Budva, 1988.
- Bujuklić = Ž. Bujuklić, *Pravno uređenje srednjovjekovne budvanske komune*, Nikšić, 1988.
- Cacciavillani = I. Cacciavillani, *Le autonomie locali nella Serenissima*, Padova, 1992.
- Calacione (1965) = G. Calacione, *Il diritto privato negli statuti di Trieste*, I, Archeografo triestino, ser. IV, vol. XXVII-XXVIII, Trieste, 1965-1966, str. 3.-74.
- Calacione (1967) = Isti, *Il diritto privato negli statuti di Trieste*, II, Archeografo triestino, 1967-1968, str. 3-107.
- Caravale = M. Caravale, *Ordinamenti giuridici dell'Europa medievale*, Bologna, 1994.
- Cova = U. Cova, *Sul diritto penale negli statuti di Trieste*, Archeografo triestino, ser. IV, vol. XXVII-XXVIII, 1965-1966, str. 75-115.
- Cvitanić (1965) = A. Cvitanić, *Represalije u dalmatinskom statutarnom pravu*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, III, Split, 1965, str. 137-144.

- Cvitanić (1968) = Isti, *Srednjovjekovni statut bračke komune*, Supetar, 1968.
- Cvitanić (1986) = Isti, *Pravni položaj stranaca u srednjovjekovnoj korčulanskoj komuni*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu, 36 (5-6), Zagreb, 1986, str. 591-606.
- Cvitanić (1994) = Isti, *Lastovsko statutarno pravo*, u: Lastovski statut, Split, 1994, str.113-203.
- Cvitanić (1998) = Isti, *Statut grada Splita. Splitsko srednjovjekovno pravo*, Split, 1998.
- Cvitanić (2002) = Isti, *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Split, 2002.
- Danilović = J. Danilović, *Represalije u dubrovačkom pravu XII i XIII veka*, Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 1972, str. 275-295.
- De Toto = G. De Toto, *Il diritto privato negli statuti triestini del 1350*, ser. IV, vol. I-II, 1938-1939, str. 3-65.
- *Dubrovački statut* = B. Bogišić, K. Jireček, *Liber statutorum civitatis Ragusii*, Zagrabie MCMIV. Usp. i M. Križman, J. Kolanović, *Statut grada Dubrovnika*, Dubrovnik, 1990; A. Šoljić, Z. Šundrica, I. Veselić, *Statut grada Dubrovnika*, Dubrovnik, 2002.
- Fasoli = G. Fasoli, *Dalla "civitas" al comune*, Bologna, 1961.
- Foretić = V. Foretić, *Otok Korčula u srednjem vijeku*, Zagreb, 1940.
- Gualazzini = U. Gualazzini, *Aspetti giuridici della politica frumentaria dei comuni nel medio evo*, Rivista di storia del diritto italiano, anno XXIX, vol. XXIX, Milano – Verona, 1956, str. 43-66.
- Heršak = R. Heršak, *Panoptikum migracija*, Migracijske teme, 9 (1993), 3-4, Zagreb, 1993, str. 227-302.
- *Hvarski statut* = v. pod Budvanski (Ljubić). Usp. i A. Cvitanić, I. Kasandrić, *Hvarski statut*, Split, 1991.
- Kim = K. Kim, *L'étranger chez Jean Bodin, l'étranger chez nous*, Revue historique de droit français et étranger, 1/1998.
- Klaić = N. Klaić, *Povijest grada Trogira. Javni život grada i njegovih ljudi*, Trogir, 1985.
- Klaić – Petricioli = N. Klaić, I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar, 1976.
- Kolanović = J. Kolanović, *Šibenik u kasnom srednjem vijeku*, Zagreb, 1995.
- *Korčulanski statut* = J. J. Hanel, *Statuta et leges civitatis Curzulae*, Zagreb, 1878. Usp. i A. Cvitanić, *Korčulanski statut*, Split, 1995.
- *Kotorski statut* = *Statuta et leges civitatis Cathari*, Venetiis, MDCXVI.
- *Lastovski statut* = F. Radić, *Libro delli ordinamenti e delle usance della inivestade et dello comun della isola de Lagusta (Knjiga o uredbama i običajima*

skupštine i občine otoka Lastova), Zagreb, 1901. Usp. i A. Cvitanić, *Lastovski statut*, Split, 1994.

- Leicht = P. S. Leicht, *Storia del diritto italiano, Parte I, Diritto delle persone e di famiglia*, Milano, 1960.

- Lopez = R. Lopez, *Rođenje Europe*, Zagreb, 1978.

- Lucić = I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, sv. I, Split, 1979.

- Lučić = J. Lučić, *Prošlost otoka Lastova u doba Dubrovačke Republike*, u: *Lastovski statut*, Split, 1994, str. 7-111.

- Margetić (1995) = L. Margetić, *Antika i srednji vijek*, Zagreb, 1995.

- Margetić (1997) = Isti, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo. Obvezno pravo*, Zagreb – Rijeka, 1997.

- *Mljetski statut* = A. Marinović, I. Veselić, *Mljetski statut*, Split, 2002.

- Mumford = L. Mumford, *Grad u historiji*, Zagreb, 1990.

- Novak = G. Novak, *Povijest Splita*, sv. I, Split, 1978.

- Padoa Schioppa = A. Padoa Schioppa, *Il diritto nella storia d'Europa*, Padova, 1995.

- Paški statut = *Statuta communitatis Pagi*, Venetiis, MDCXXXVII.

- Pini = A. I. Pini, *Città, comuni e corporazioni nel Medioevo italiano*, Bologna s. a.

- Pirenne = H. Pirenne, *Le città del Medioevo*, Bari, 1995.

- Praga = G. Praga, *Storia di Dalmazia*, Padova, 1954.

- Radić (2005/1) = Ž. Radić, *Zatvor u srednjovjekovnom trogirskom pravu*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 12, br. 1/2005, str. 89-107.

- Radić (2005/2) = Isti, *Neki aspekti kontrole upravitelja srednjovjekovnih gradova s osvrtom na splitsko statutarno pravo*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 42, br. 1 – 2/2005, str. 185-205.

- *Rapski statut* = U. Inchiostri, A. Galzigna, *Gli statuti di Arbe*, Archeografo triestino, Trieste, 1899-1900.

- Raukar (1976) = T. Raukar, *Cives, habitatore, forenses u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima*, Historijski zbornik, god. XXIX-XXX, Zagreb, 1976-1977, str. 139-149.

- Raukar (1980-1981) = Isti, *Komunalna društva u Dalmaciji u XIV. stoljeću*, Historijski zbornik, god. XXXIII-XXXIV (1), Zagreb, 1980-1981, str. 139-209.

- Raukar (1997) = Isti, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1997.

- Roberti = M. Roberti, *Svolgimento storico del diritto privato in Italia*, I, Padova, 1935.

- Sindik = I. Sindik, *Komunalno uređenje Kotora*, Beograd, 1951.

- *Skradinski statut* – v. pod *Budvanski statut* (Ljubici); Birin (2002/1).

- *Splitski statut* = J. J. Hanel, *Statuta et leges civitatis Spalati*, Zagreb, 1878. Usp. i Cvitanić (1998).
- Strohal – v. *Trogirski statut*.
- *Šibenski diplomatarij* = *Šibenski diplomatarij* – Zbornik šibenskih isprava, Šibenik, 1986.
- *Šibenski statut* = Z. Herkov, *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, Šibenik, 1982.
- *Trogirski statut* = I. Strohal, *Statuta et reformationis civitatis Tragurii*, Zagreb, 1915. Usp. i M. Berket, A. Cvitanić, V. Gligo, *Statut grada Trogira*, Split, 1988.
- *Zadarski statut* = J. Kolanović, M. Križman, *Statuta Iadertina – Zadarski statut*, Zadar, 1997.
- Zlatković-Winter = J. Zlatković-Winter, *Imigracije u Hrvatskoj: skica povijesnog toka*, Migracijske teme, 9 (1993), 3-4, Zagreb, 1993, str. 303-325.
- *Zlatna knjiga* = V. Gligo, M. Berket, V. Rismondo, Lj. Šimunković, *Zlatna knjiga grada Splita*, vol. I, Split, 1996.

Riassunto

LA CONDIZIONE GIURIDICA DEGLI STRANIERI NEL DIRITTO STATUTARIO DI SPALATO

Gli stranieri avevano un ruolo assai importante per il mondo urbano medievale. Il loro contributo era essenziale nei campi economico, culturale e demografico. Anche a Spalato la loro presenza era notevole, come attestano numerose disposizioni dello Statuto del 1312. e le loro modifiche, le quali trattano la condizione dello straniero sotto i vari aspetti. In tal condizione si riflettono le caratteristiche principali della civiltà comunale: da un lato la diffidenza e la tendenza alla chiusura per poter proteggere le proprie risorse materiali, e dall'altra parte l'apertura a scopo di sollecitare lo scambio commerciale e intellettuale. Quella si manifesta in una serie di restrizioni, primariamente patrimoniali, e questa in alcuni privilegi degli stranieri, soprattutto dei commercianti.

Questo articolo elabora la posizione degli stranieri nel diritto statutario di Spalato dal punto di vista dei diritti politici, nonché del diritto processuale, civile e penale. Per di più, le soluzioni statutarie spalatine sono spesso messe a paragone con le norme degli altri statuti dalmati.